

บทที่ 5

กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาถึงกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้า และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องของชาวไทยทรงดำ ผู้วิจัยได้จำแนกหัวข้อที่จะนำเสนอต่อไปนี้

1. กระบวนการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ
2. วัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง
3. กระบวนการถ่ายทอด วัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ

1. กระบวนการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ

1.1 ประวัติความเป็นมาของการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ

ผ้าทอของชาวไทยทรงดำจากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในชุมชนว่า ผ้าทอของชาวไทยทรงดำมี 4 ชนิด คือ ผ้าฝ้าย ผ้าสีนลายแดงโม ผ้าตีนซิ่นและผ้าไหม ซึ่งการทอผ้านี้มีความเป็นมาคู่กับประวัติของกลุ่มชนชาวไทยทรงดำมาตลอด เพราะไม่มีหลักฐานพอที่จะให้ค้นคว้าได้ตามประวัติชาวไทยทรงดำที่มีบันทึกอยู่จะกล่าวถึงการแต่งกายของชาวไทยทรงดำว่า มักแต่งกายด้วยชุดสีดำประดิษฐ์จากผ้าที่ตนเองทอขึ้นมา นับตั้งแต่กลุ่มชนนี้ตั้งอยู่บริเวณตอนใต้ของประเทศจีน ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองแฉ่ง จากเหตุผลอย่างหนึ่งที่ ชาวไทยทรงดำทอผ้าใช้เองคือ ชาวไทยทรงดำไม่ชอบอาศัยอยู่ในที่ลุ่ม มักอาศัยอยู่ตามที่ดอน ซึ่งด้านหนึ่งเป็นที่ลุ่มสามารถปลูกข้าวได้ ส่วนอีกด้านหนึ่งจะอยู่ติดป่า หรือภูเขาเพื่อใช้พื้นที่ส่วนนี้ปลูกฝ้ายเพื่อนำดอกฝ้ายที่ได้มาตีปั่นเป็นเส้นด้ายสำหรับใช้ทอเป็นผ้าฝ้าย และพื้นที่อีกส่วนหนึ่งก็จะปลูกต้นหม่อนสำหรับใช้เลี้ยงไหมเพื่อนำใยไหมมาทอเป็นผ้าไหม สำหรับเอาไว้ใช้ทำหมอน ประดิษฐ์ลวดลายเสื้อฮั่นและใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง วัฒนธรรมเหล่านี้เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ได้สืบทอดจากบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน

1.2 การทอผ้าฝ้าย

ผ้าฝ้าย คือ ผ้าที่ผลิตจากดอกของต้นฝ้ายที่ชาวไทยทรงดำปลูกขึ้นเอง และนำมาตีและปั่นเป็นเส้นด้าย ที่จะใช้ทอเป็นผืนผ้าต่อไป ในปัจจุบันเส้นด้ายนิยมซื้อจากตลาด ไม่นิยมปลูกฝ้ายเอง เพราะเกิดความยุ่งยากในการดูแลบำรุงรักษา และเป็นการลดระยะเวลาขั้นตอนการทอผ้าลง ซึ่งมีกรรมวิธีการผลิต โดยการนำเอาดอกฝ้ายที่เก็บเกี่ยวจากต้นฝ้ายมาตีให้เป็นปุยฝ้าย แล้วนำปุยฝ้ายมารอดด้วยเครื่องมือกรอด้าย (ภาคผนวก จ.-1) ซึ่งชาวไทยทรงดำเรียกว่า "ปั่นปุยฝ้าย" ปั่นปุยฝ้ายออกมาเป็นเส้นด้าย พอได้เส้นด้ายแล้วนำเอาเส้นด้ายมาแช่น้ำข้าว น้ำข้าวในที่นี้คือการนำข้าวมาต้มให้เปื่อยเป็นน้ำข้าว แล้วนำเส้นด้ายมาแช่ใช้เวลาแช่ประมาณ 1 วัน แล้วนำเส้นด้ายออกตากแดดโดยไม่ต้องล้างน้ำอีก ในขณะที่ตากเส้นด้ายต้องใช้ไม้ตีเส้นด้ายเพื่อให้เส้นด้ายแยกออกจากกัน เมื่อผ่านการตากเส้นด้ายแล้วก็นำเส้นด้ายมาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน โดยเครื่องมือในการแบ่งเรียกว่า "จวงเผี่ยน" (ภาคผนวก จ.-2) แบ่งด้ายโดยการกรอใส่หลอด ส่วนหนึ่งใช้สำหรับเป็นด้ายยืนซึ่งเรียกว่า "เจือ" อีกส่วนหนึ่งใช้เป็นด้ายพุ่งหรือด้ายนอนเรียกว่า "ด้ายกระสวย" ส่วนด้ายยืนนั้นจะนำออกจากหลอดอีกครั้งหนึ่งด้วยการกรอโดยใช้เครื่องมือเรียกว่า "จวงเจน" การกรอด้ายยืนจะกรอโดยผู้กรอจะเดินรอบเสาบ้านหลาย ๆ เสา ความยาวตามต้องการ ภาษาชาวไทยทรงดำเรียกว่า "การเข็นหู" เมื่อกรอรอบเสาเสร็จแล้วก็จะเก็บใส่ถุงย่าม โดยวิธีการถักเพื่อไม่ให้ด้ายพันกันแล้วนำเส้นด้ายแต่ละเส้นมาสอดใส่อุปกรณ์ของที่ซึ่งเรียกว่า "เขาและพื้ม" (ภาคผนวก จ.-3) เขาจะทำหน้าที่แบ่งด้ายยืนออกเป็น 2 ส่วน เสร็จแล้วนำไปขึ้นก็แล้วจึงด้ายยืนให้ตึง (ภาคผนวก จ.-4) จากนั้นก็เริ่มการทอโดยใช้กระสวยเป็นตัวนำด้ายนอนสอดผ่านช่องว่างระหว่างด้ายยืนส่วนบนกับส่วนล่างที่เกิดจากการสลับขึ้นลงได้โดยการใช้เท้าเหยียบที่ขายนข้างใดข้างหนึ่ง ซึ่งมีเชือกผูกติดกับเขาทำให้เขาขึ้นลง และเกิดช่องว่างระหว่างเส้นด้ายที่ขึงขานกันแล้วใช้มือข้างหนึ่งจับกระสวย (ที่มีเส้นด้ายข้างใน) พุ่งเข้าไประหว่างด้ายยืน ขณะที่กระสวยผ่านช่องว่างก็จะปล่อยด้ายนอนจึงกดพื้มให้แน่น ทำอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ จนกว่าด้ายนอนจะเต็มด้ายยืน ก็จะได้ผ้าฝ้ายจากการทอ (ภาคผนวก จ.-5)

สำหรับการทอผ้าฝ้ายที่ซื้อเส้นด้ายสำเร็จรูปมาจากตลาด จะมีกรรมวิธีการทอเช่นเดียวกันกับการทอจากเส้นด้ายที่ได้จากการกรอด้ายจากดอกฝ้าย โดยมีขั้นตอนแตกต่างจากการทอผ้าให้เป็นเส้นด้ายเท่านั้น กรณีผ้าที่ได้จากการทอขึ้นมาเองนั้นเป็นผ้าฝ้ายสีขาว ก่อนนำมาใช้เป็น

เครื่องแต่งกายจะต้องมีการย้อมสี หรือย้อมนิล หลังจากนั้นจึงนำมาประดิษฐ์เป็นเสื้อ กางเกง สิ่งของเครื่องใช้ และอีกส่วนหนึ่งของผ้าที่ทอได้จะเก็บไว้ประกอบพิธีงานศพของสมาชิกภายใน ครอบครัวของตนเอง ซึ่งรายละเอียดในวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้านี้ ได้ศึกษาในรายละเอียดของแต่ละหัวข้อต่อไป ว่าแต่ละพิธีกรรมมีความโยงใยต่อการทอผ้าอย่างไร

1.3 การทอผ้าชิ้นลายแดงโม

เหมือนกับการทอผ้าฝ่ายทุกขั้นตอนมีข้อแตกต่าง คือ การทอผ้าชิ้นเมื่อได้เส้นด้ายมาแล้ว จะนำมาย้อมสีก่อนคือ ด้ายยืนจะย้อมสีแดง ส่วนมากใช้เส้นด้ายจากฝ้ายธรรมชาติ บางคนใช้ด้ายมาจากใยไหม ส่วนด้ายนอนกับด้ายพุ่งจะย้อมสีดำและสีขาว (ภาคผนวก จ.-6) การทอจะใช้กระสวยพุ่งด้ายสองอัน คืออันหนึ่งเป็นสีดำ อีกอันหนึ่งเป็นสีขาว ทอสลับกันไป ด้ายดำจะทอมีความกว้างประมาณ 2 นิ้ว และสลับสีขาวประมาณ 4 เส้นด้าย แล้วทอสีดำอีกประมาณ 2 นิ้ว สลับด้วยด้ายขาวประมาณ 2 หุน 2 เส้นโดย 2 เส้นนี้จะห่างกันอยู่ 2 หุน ซึ่งสลับด้วยสีดำต่อจากนั้นก็ทอสีดำอีกประมาณ 2 นิ้ว เหมือนกับการเริ่มต้นครั้งแรก สลับกันไปเช่นนี้ตลอดความยาวของด้ายยืน(ภาคผนวก จ.-7) เมื่อทอเสร็จแล้วจะนำมาตัดเย็บเป็นผ้าชิ้น ซึ่งจะต่อด้ายส่วนบนคือ หัวชิ้นต่อด้วยผ้าฝ้ายย้อมดำ คุณป้าท่านหนึ่งของตำบลหนองปรัง มีความรู้ความชำนาญในการทอผ้า ได้บอกถึงเหตุผลของการต่อหัวผ้าชิ้นกับผู้วิจัยได้ ซึ่งสรุปได้ว่า เหตุที่ต้องต่อด้วยหัวชิ้นเพื่อให้สะดวกต่อการข้างขึ้น (วิธีการนุ่ง) ส่วนล่างคือตีนชิ้น นำมาเย็บต่อกันไว้เพื่อป้องกันไม่ให้ด้ายชายล่างผ้าชิ้นขาดง่าย

1.4 การทอผ้าตีนชิ้น

ทอเช่นเดียวกับผ้าฝ้ายแต่ใช้เส้นฝ้ายที่โตกว่า เพื่อผ้าที่ทอได้จะมีเนื้อหนากว่าผ้าฝ้าย ด้ายยืนจะย้อมสีดำและสลับด้วยสีฟ้า ขนาดผ้าที่ทอได้จะมีความกว้างประมาณ 3 นิ้ว ด้ายนอนจะใช้ด้ายสีดำเมื่อทอออกมาแล้ว เนื้อผ้าจะเป็นสีดำและมีสีฟ้าเป็นเส้น 2 เส้นอยู่ด้านซ้ายห่างกันประมาณ 1 หุน และจะเป็นเส้นยาวตลอดความยาวของด้ายยืน เมื่อต้องการใช้ก็จะตัดเป็นท่อน ๆ ความยาวมีขนาดเท่าความยาวของผืนผ้าชิ้นมาเย็บต่อกัน อยู่ตอนล่างของผืนผ้าชิ้น

1.5 การทอผ้าไหม

สำหรับการทอผ้าไหม คือ การทอผ้าที่ได้จากเส้นใยไหมที่ชาวไทยทรงดำเลี้ยงและสาวเอาใยไหมออกมา (ภาคผนวก จ.-8) แล้วนำเส้นไหมที่ได้มาผ่านกรรมวิธี โดยการนำเส้นไหมมาแช่น้ำค้าง ซึ่งน้ำค้างนี้ได้จากการนำเอาขี้เถ้ามาแช่น้ำให้ตกตะกอน และนำเอาน้ำค้างนี้มาแช่เส้นไหมให้เส้นไหมนั้นอ่อนตัว เพื่อสะดวกในการทอและทอผ้า ส่วนการทอผ้าไหมมีข้อแตกต่างจาก การทอผ้าฝ้ายอยู่อีกอย่างหนึ่งคือในขณะที่กำลังทอนั้นเส้นด้ายแวนอนจะต้องเบียดชุ่มน้ำตลอดเวลาในการทอ เพื่อให้เส้นไหมได้กระชับแน่นให้มากขึ้น(ภาคผนวก จ.-9) อีกอย่างหนึ่งในการทอผ้าไหมชาวไทยทรงดำนั้น แต่ละครอบครัวนิยมทอไว้ไม่มากนักจะเก็บเอาผ้าไหมที่ทอไว้ใช้สำหรับประเพณีงานศพ โดยดูจำนวนสมาชิกในครอบครัวไม่นิยมทอมาใช้ตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่ม นายทวย จัปใจ เลขาธิการกลุ่มทอผ้า ชายชาวไทยทรงดำตำบลหนองปรัง ที่ทอผ้าขายเป็นอาชีพเสริมได้เล่าถึงการทอผ้าของชาวไทยทรงดำให้ผู้วิจัยฟังสรุปว่า เหตุที่สังเกตการทอผ้าของชาวไทยทรงดำเป็นกิจกรรมของครอบครัวไม่เป็นหน้าที่ของคนใดคนหนึ่ง ในครอบครัวส่วนมากสมาชิกที่เป็นผู้หญิงจะเป็นผู้ดำเนินการเพื่อจะได้ฝ้ายมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม และอีกส่วนหนึ่งจะนำไปใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีในครอบครัวในการมีส่วนร่วมการทอผ้า จึงทำให้สมาชิกของครอบครัวที่เป็นผู้ชายจำนวนไม่น้อยที่สามารถทอผ้าได้

1.6 การย้อมสีผ้า

ฝ้ายหลังจากการทอเป็นผืนผ้าแล้วซึ่งมีสีขาว ก่อนจะนำไปใช้งานบางอย่าง จำเป็นต้องมีการย้อมสีก่อน สีที่ใช้ย้อมเป็นสีที่ได้จากธรรมชาติ เช่น ดันครามซึ่งได้จากการปลูกตามริมรั้วบ้านหรือชายไร่ชายาป่า โดยการนำดันครามทั้งต้นมาแช่น้ำประมาณ 5-7 วัน แล้วใบจะร่วงลงในโอ่งที่แช่ ก็นำดันครามออกทิ้งไปและหมักใบต่ออีก ประมาณ 1 สัปดาห์ จนใบครามเน่าเปื่อยหมดจะเห็นน้ำเป็นสีนิล หลังจากนั้นนำน้ำที่ได้จากดันคราม ซึ่งเรียกว่า "น้ำนิล" (ภาคผนวก จ.-10) นำน้ำนิลไปกรองเอาเศษใบครามและตะกอนต่าง ๆ ออก หลังจากนั้นนำฝ้ายที่ต้องการย้อมมาแช่ไว้ 1 คืน เมื่อเห็นสีติดผ้าเข้มดีแล้ว นำฝ้ายมาล้างน้ำ 1 ครั้ง แล้วนำไปตากให้แห้ง หลังจากนั้นจึงนำไปใช้งานต่อไป

การย้อมผ้าไหม ส่วนมากจะย้อมเป็นสีแดง สีเขียว สีเหลือง ซึ่งสีย้อมเหล่านี้ได้จากธรรมชาติ เช่น ดินสียและพืชบางชนิด ในการย้อมต้องนำผ้าไปซักกับน้ำด่าง (น้ำขี้เถ้า) ก่อนเพื่อให้เนื้อผ้าเกิดความนุ่มและติดสีได้ดี แล้วจึงนำไปย้อมในน้ำสีที่ต้มกำลังเดือด เมื่อเห็นว่าสีติดผ้าดีแล้วจึงนำผ้าไปตากจนแห้งจึงนำไปใช้งานต่อไป ซึ่งผ้าไหมที่ย้อมนี้ส่วนมากเตรียมไว้ใช้กับงานพิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพ และบางส่วนนำไปใช้ประดิษฐ์ตกแต่ง "เสื้อฮู้" หน้าหมอนต่อไป

1.7 การประดิษฐ์ของใช้ในวิถีประจำวัน

ผ้าฝ้ายและผ้าไหมที่ทอแล้ว ทั้งผ้าที่ย้อมสีและผ้าดิบจะนำไปใช้ในการประดิษฐ์ของใช้ในวิถีประจำวันเช่น เครื่องนุ่งห่ม มุ้ง หมอน ที่นอน ผ้าขาวม้า ย่าม โดยการประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้เป็นหน้าที่ของผู้หญิง ซึ่งอยู่ในครอบครัวแต่ละครอบครัวซึ่งการประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ได้รับการถ่ายทอดมาจาก ปู่ย่าตายายสืบต่อกันมา การประดิษฐ์เครื่องใช้นั้นเป็นงานที่ประณีตมาก(ภาคผนวก จ.-11) มีการตกแต่งโดยใช้ผ้าสีต่าง ๆ ทำเป็นลวดลายสวยงามและมีการตกแต่งด้วยกระຈก เพื่อเพิ่มความสวยงาม เช่น ในการทำหน้าหมอน มีการนำผ้าสีต่าง ๆ มาตัดเป็นชิ้น ๆ แล้วเย็บประกอบเป็นลวดลาย เช่น ลายหน้าแปด ลายหน้าหก ลายหน้าสี่ บางครั้งมีการประดับด้วยกระຈกเงาเพื่อเพิ่มความสวยงาม ซึ่งตัวหมอนทำจากผ้าฝ้ายดิบ ทำเป็นหมอนรูปสี่เหลี่ยมเป็นลักษณะเฉพาะ หรือหมอนอิงรูปสามเหลี่ยม (ภาคผนวก จ.-12)

ในการทำเสื้อฮู้ โดยตัวเสื้อเย็บจากผ้าฝ้ายที่ย้อมสีนิล และมีการตกแต่งด้วยผ้าสีต่าง ๆ เย็บเป็นลวดลายตามสายเสื้อ ตะเข็บข้างและตามรอยตะเข็บ

จะเห็นว่าขั้นตอนวิธีการและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้า เป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่าในชีวิตของชาวไทยทรงดำตลอดทั้งชีวิต ต้องมีการเรียนรู้ตลอดเวลา และมีวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการทอผ้าด้วย (สมพนธ์ สุวรงค์, 2506, หน้า 17)

2. วัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม การทอผ้าของชาวไทยทรงดำ

จากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่า วัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ และพิธีกรรม ที่ชาวไทยทรงดำในเขตอำเภอเขาเยอຍ်ยังได้ยึดถือ และปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ทำให้วัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำได้ถ่ายทอดกันมา และดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน ซึ่ง วัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้ศึกษามีดังนี้

2.1 วัฒนธรรมการแต่งกาย

วัฒนธรรมการแต่งกายของชาวไทยทรงดำ เป็นวัฒนธรรมหนึ่งซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มของชาวไทยทรงดำ ที่ยังดำรงลักษณะเด่นของกลุ่มตนไว้ไม่เหมือนไทยกลุ่มอื่น ซึ่งคล้ายคลึงกันเป็นส่วนมาก จะต้องสังเกตดูฟังเสียงจึงจะทราบว่าเป็นไทยกลุ่มไหน โดยเฉพาะเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของชาวไทยทรงดำทำกันเองทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นมงคลหรืองานอวมงคลจะใช้เสื้อผ้าแบบเดียวกันทั้งหญิงและชาย ยกเว้นในงานพิธีกรรมจะต้องใส่ชุดพิเศษ (ภาคผนวก จ.-1) สีเสื้อผ้าของชาวไทยทรงดำนิยมใช้สีดำหรือครามเข้มเป็นประจำ จนได้ชื่อเรียกว่า "ไทยทรงดำ" หรือ "ลาวทรงดำ" ส่วนสีอื่นเพียงมาตกแต่งเพื่อให้สวยงามเท่านั้น

2.1.1 เครื่องแต่งกายชาย

กางเกงชายมี 2 แบบ ขาวยาวเรียก ส้วงขาฮี ขาสั้นเรียก ส้วงก้อม (คำว่า ก้อม หมายถึง สั้นหรือพอดีตัว) ส้วงก้อม คล้ายกางเกงขาก๊วยของจีน เสื้อมี 2 แบบ เสื้อโท(ภาคผนวก จ.-2) เป็นเสื้อคอตั้ง แขนยาวรัดเอวปลาย้วยเล็กน้อยติดกระดุมเงิน 2 ชุม ๆ ละ 9 เม็ดเสื้อฮี (ภาคผนวก จ.-3) เป็นเสื้อคอกลมแขนยาวตัวยาวมาปิดกัน ความงามอยู่ด้านข้างไขว้ลายซึ่งเรียกว่า "ขอกุด" เสื้อฮีชายใส่ได้ด้านเดียว

เสื้อฮีใช้ในพิธีสำคัญ ผู้ชายจะนุ่งกางเกงขาวสีกาแฟที่เรียกว่า "ส้วงขาฮี" เสื้อผ้าฝ่ายขอมคราม ตัวเสื้อเข้ารูปเล็กน้อย ฝ่าหน้าตลอด ความยาวคลุมตะโพกด้านข้างผ้าข้างเอว คอเสื้อเป็นคอกลมติดกั้นรอบคอด้วยไหมสีแดง ตรงคอเสื้อมีกระดุมติดไว้ 1 เม็ด แขนเสื้อเป็นแขน

กระบอกยาวปากตกแต่งรักแร้และด้านข้างของตัวเสื้อด้วยไหมสีต่าง ๆ ติดกระຈຈขึ้นเล็ก ๆ ตามลวดลายอย่างสวยงาม ใช้เป็นงานพิธีสำคัญ เช่น งานตาย งานแต่งงาน งานเสน

2.1.2 เครื่องแต่งกายของหญิงชาวไทยทรงดำ

หญิงจะมีผ้าขึ้นลายแดงโม ประกอบด้วย 3 ชิ้น คือ ตีนขึ้น ตัวขึ้น หัวขึ้น หญิงแต่ละวัยนุ่งไม่เหมือนกัน ดังคำกลอนของชาวไทยทรงดำที่ว่า "สาวน้อยขอชอย เอ้อมไหล่สาวใหญ่ ๆ นุ่งขึ้นต่อหัว สาวมีผ้านุ่งขึ้น 2 ซ้อน"

เสื้อหญิงก็มีเสื้อก้อมกับเสื้อฮี (ภาคผนวก ฉ.-4) เสื้อฮีหญิงใช้เย็บนุ่งได้ 2 ด้าน ด้านมวงคลมีลวดลายน้อยงานอมมวงคลลายมากและใช้คลุมหลังโคงศพเวลาตาย ปกติใช้เสื้อก้อมเป็นเสื้อแขนยาวคอตั้งติดกระຈຈ 9 เม็ด หรือ 1 เม็ด ตรงสาบเหนือสะดือจะเ้าประมาณ 1 1/2 นิ้ว เพื่อใช้ร่อนน้ำทองและเข็มขัดเงินเป็นจุดเช็กซึ่งของไทยทรงดำ สีที่ใช้แต่งเสื้อฮี หรือทำหน้าหมอนจะมีสีหลัก 4 สี คือ แดงเลือดหมู สีส้ม สีเขียว และสีขาว

ผ้าสไบสาว ๆ ใช้ผ้าสี (ภาคผนวก ฉ.-5) คนมีอายุจะใช้ผ้าเปียวหรือผ้าฮ้างนมสีดำ (ภาคผนวก ฉ.-6) ซึ่งจะเป็นดอกสวยงาม การนุ่งผ้าขึ้นจะนุ่งหน้าสั้นหลังยาวสองชายพับมารวมตรงหน้าและพับตลบหลังทับกันตรงหน้าท้อง สะดวกในการเดินและทำให้เนื้อผ้าขึ้นไม่แยก เวลาทำงานหนักมักใช้สไบคาดเอวเน้นความเข้มแข็งทะมัดทะแมงหญิงไทยทรงดำชั้นเวลาตายจะนุ่งผ้าขึ้นให้ศพ 3 ผืน ต้องเป็นชั้นลาวและมีผ้าไหมปิดหน้า ถ้าไม่มีจะถูกผู้ใหญ่ในชุมชนตำหนิติเตียน

2.1.3 เครื่องแต่งกายของเด็ก

เด็กเล็ก ๆ มักจะใช้ผ้าผืนหนึ่งปิดหน้าอกหน้าท้องมีสายโยงไปข้างหลังผูกมัดกันไว้ ผ้าชนิดนี้คนจีนเรียกว่า "ผ้าเอี่ยม" เด็กอาจนุ่งกางเกงใส่เสื้อก็ได้ แต่ส่วนมากมักไม่นุ่งกางเกง สวมแต่เสื้อเพราะเกรงจะถ่ายอุจจาระเปื้อนกางเกงได้ เด็กไทยทรงดำมีหมวกแปลกกว่าเด็กชาติอื่นคือ ที่หมวกของเด็กไทยทรงดำมีชายสีดำยาว ซึ่งป้องกันความร้อนได้ดี ส่วนด้านหน้าก็ปักเป็นลวดลายสวยงาม (เรียกหมวกว่า "มู") (ภาคผนวก ฉ.-7) นอกจากนี้ยังมีสายสะพายสีดำ เรียกว่า "พานหลา" ซึ่งพันรอบตัวเด็กไปคล้องไหล่ของแม่ทำให้ปลอดภัยในเวลาอุ้มที่

ที่สายสะพายตอนคล้องไหล่ของแม่ เรียกว่า "มะหมั่นหงอ" คล้ายพญานาค 5 ตัวห้อยอยู่ พญานาคนี้จะทำด้วยไม้หรือของแข็งอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วใช้ผ้าหุ้มและปักลวดลายสวยงาม เข้าใจว่าจะใช้พิทักษ์รักษาเด็กให้ปลอดภัยจากอันตราย ที่ใกล้พญานาคจะมีกระเป๋าลึก ๆ เย็บติดไว้เมื่อเวลาพาเด็กไปให้ผู้ใหญ่เขาจะใส่สตางค์หรือเครื่องเงินทองไว้ในกระเป๋านี้ และอวยพรให้อยู่เย็นเป็นสุข สายสะพายนี้น่าชมเชยคนริเริ่มเพราะช่วยให้ปลอดภัยในการเดินทางและเบาแรงคนอุ้มด้วย ถ้าสังเกตผ้าขึ้นของแม่ที่อุ้มลูกจะเห็นชายข้างหน้าสั้นกว่าข้างหลัง เป็นแบบที่สะดวกในการเดินทางมาก

2.1.4 การแต่งกายของชาวไทยทรงดำในพิธีงานแต่งงาน

ในพิธีแต่งงาน บรรดาแขกที่มาร่วมในพิธีแต่งงานนี้ แต่งกายด้วยชุดที่ใช้ในชีวิตประจำวันทั้งชายและหญิง ฝ่ายชายจะยกขบวนขันหมากมาบ้านฝ่ายหญิง และจะหยุดอยู่เพียงประตูรั้วบ้าน แล้วล่ำมจะไปแจ้งข่าวล่วงหน้าก่อน เรียกว่า "ล่ำมส่ง" ล่ำมส่งจะขึ้นไปบนบ้านเจ้าสาวพร้อมทั้งผู้หญิงอีก 4 คน ที่แต่งงานแล้วซึ่งแต่งกายด้วยชุดที่ใช้ในโอกาสพิเศษ(ชุดเลื้อย) สะพายกะเหลบคนละ 1 ใบ กะเหลบบรรจุหมาก 20 ใบ พลุ 1 ห่อ ปูนแดง 1 ห่อ ยาสูบ 1 ห่อ (ภาคผนวก ฉ.-8) ล่ำมฝ่ายเจ้าบ่าวจะเดินนำหน้าเจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าว 3 คน (รวมเป็น 4 คน) ถือขันหมาก 4 ขัน ไปนั่งบนเสื่อที่เจ้าภาพจัดเตรียมไว้ พ่อแม่และล่ำมเจ้าสาวนั่งรับขันหมาก และนับเงินสินสอด ส่วนเจ้าบ่าวจะสวมสร้อยที่เป็นทองหนักให้เจ้าสาว ล่ำมฝ่ายเจ้าบ่าวจะกล่าวมอบสินสอดและมอบตัวเจ้าบ่าวให้ฝ่ายเจ้าสาว ล่ำมฝ่ายเจ้าสาวกล่าวตอบ ต่อจากนั้นล่ำมทั้งสองฝ่ายจะนำขันหมาก 4 ขัน และเงินสินสอดไปมอบให้ผีเรือนในห้องผีเรือน เป็นการบอกให้ผีเรือนทราบ

ต่อจากนั้นล่ำมจะนำขบวนขันหมากขึ้นไปบนบ้าน (ล่ำมคนเดียวกับล่ำมส่งครั้งนี้ เรียก "ล่ำมส่ง") เป็นการนำเจ้าบ่าวมาส่งให้กับพ่อแม่ฝ่ายเจ้าสาว (ภาคผนวก ฉ.-9) เจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าว 3 คน (รวมเป็น 4 คน) แต่งกายชุดพิเศษถือขันหมากมาอีก 4 ขัน (ขันหมากทั้งหมด 8 ขัน) เพื่อนเจ้าบ่าวอีก 4 คนแต่งกายชุดพิเศษทาบเหล้า 8 ขวดขึ้นบ้านพร้อมด้วยขนม 8 ถาด (ภาคผนวก ฉ.-10) ไปมอบให้กับล่ำมฝ่ายเจ้าสาว ล่ำมฝ่ายเจ้าสาวกล่าวได้ตอบกันเป็นตอน ๆ เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วล่ำมทั้งสองฝ่ายพร้อมด้วย พ่อแม่ฝ่ายเจ้าสาวจะพา

เจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าว 7 คน (รวมทั้งหมด 8 คน) ไปไหว้ผีเรือนในท้องผีเรือน เพื่อนเจ้าบ่าวคนใดคนหนึ่งจะเป็นผู้รินเหล้าสำหรับเซ่นผีเรือน ล่ำมทั้งสองฝ่ายจะกล่าวตอบโต้กันอีกครั้งหนึ่ง เป็นการมอบเจ้าบ่าวให้กับผีเรือน แล้วจึงให้เจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าวทั้งหมดไหว้ผีเรือน โดยลุกขึ้นพร้อมกันเอามือประสานกันระดับอก เคลื่อนมือเป็นรูปวงกลมจากขวาไปซ้าย 12 ครั้ง เสร็จแล้วนั่งคุกเข่า ก้มกราบแปดมือทั้งสองข้างวางมือบนพื้นก้นหน้าผากจรดมือแล้วลุกขึ้น ทำเช่นนี้จนครบตามจำนวนผีเรือน (ปัจจุบันจะเคลื่อนมือเป็นรูปวงกลมเพียง 6 ครั้งเท่านั้น โดยสมมติเอาว่าครบตามจำนวน 12 ครั้ง แล้ว เพื่อเป็นการประหยัดเวลา)

เมื่อเสร็จจากการไหว้ผีเรือนแล้วเจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าวต้องแต่งกายชุดพิเศษตลอดไหว้พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายเจ้าสาวตามลำดับอาวุโส (ภาคผนวก ฉ.-11) โดยที่เจ้าบ่าวและเพื่อนนั่งเข้าแถวเรียงหนึ่ง ล่ำมฝ่ายเจ้าบ่าวเป็นผู้เชิญพ่อแม่และญาติทางฝ่ายเจ้าสาว เมื่อพ่อแม่มานั่งลงตรงหน้าเจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าว จะลุกขึ้นยืนพร้อมกันลักษณะการไหว้เป็นแบบเดียวกับการไหว้ผีเรือน พ่อแม่ฝ่ายเจ้าสาวจะให้พรเจ้าบ่าว เจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าวต้องกราบอยู่เช่นนั้นจนกว่าจะให้พรเสร็จ จึงเงยหน้าขึ้นและไม่ต้องกราบอีก ผู้รับไหว้ให้แต่พรเท่านั้น ไม่ต้องให้สิ่งใดอีก เมื่อไหว้เสร็จแล้วก็จะไปไหว้ญาติทางฝ่ายเจ้าสาวตามลำดับอาวุโส ในขณะที่เดียวกันล่ำมฝ่ายเจ้าสาวจะพาเจ้าสาวและเพื่อนเจ้าสาว 3 คน (รวมทั้งหมด 4 คน แต่งกายชุดพิเศษ) ไปหาพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ทางฝ่ายเจ้าบ่าวที่นั่งอยู่ตามที่ต่าง ๆ ในบริเวณงานนั้น เมื่อไปถึงเจ้าสาวและเพื่อนเจ้าสาวนั่งพับเพียบพนมมือข้างหน้าคนที่ต้องการไหว้ แล้วกราบอยู่อย่างนั้นคอยรับพรจนกว่าจะรับพรเสร็จ จึงเงยหน้าขึ้นไม่ต้องกราบอีก เมื่อเสร็จจากการไหว้พ่อแม่ฝ่ายเจ้าบ่าว จากนั้นก็ไปหาญาติทางฝ่ายเจ้าบ่าวตามลำดับอาวุโส ผู้รับไหว้ให้แต่พรเท่านั้นไม่ต้องให้สิ่งใดอีก ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาเช่นนั้น (ภาคผนวก ฉ.-12)

2.2 วัฒนธรรมการลงช่วง

การลงช่วง "ช่วง" คือสถานที่ที่หญิงกลุ่มหนึ่งประมาณ 3-4 คน หรือมากกว่านั้นนั่งทำการฝีมือเกี่ยวกับการเย็บปักถักร้อย งานประดิษฐ์ เสื้อโอ เสื้อฮิ ไว้ให้กับสมาชิกภายในครอบครัว หรือทำหน้าหมอน (ภาคผนวก ช.) ในระหว่างนี้จะมีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรืออาจจะทำอย่างอื่นไปด้วย โดยมากมักผูกไม้เป็นแคร่ใต้ต้นไม้หรือใต้ถุนบ้าน

หรือนั่งบนชานบ้าน เริ่มทำเวลาประมาณ 20.00 น.โดยติดไฟ (ฟีน) ในเตาให้สว่างเพื่อเปิดโอกาสให้ได้สนทนากันอย่างเสรี พ่อแม่มักนั่งคุยกันหรือทำงานอยู่บนบ้าน ช่วงมักเปิดหลายช่วง หนึ่ง ๆ ชอบช่วงไหนก็เข้าไปสนทนาด้วย โดยจะมีเพื่อนมาด้วย หนึ่ง ๆ ก็เที่ยววนเวียนตามช่วงต่าง ๆ ทั่วไปเมื่อตัดสินใจจะไอ้สาวคนใดเป็นพิเศษ ก็ให้เพื่อนเป็นล่ามไปพูด สาวมักปฏิเสธแต่มักผัดไว้คราวต่อไป เพื่อมิให้หมดหวังเสียทีเดียว (ไอ้สาวหมายถึง การนัดแนะระหว่างชายหนุ่ม หญิงสาวที่ชอบพอกันหลังจากเลิกช่วงแล้วประมาณ 24.00 น. จะดับไฟนั่งคุยกันสองต่อสอง) ถ้าสาวตกลงฝ่ายชายจะต้องรอนเลิกช่วงและตามสาวไปสนทนาในที่ลับตาคน เช่น ริมฉางข้าง ริมกองฟาง หรือชานเรือน อาศัยแสงจันทร์หรืออาจมีดเล็กก็ได้ การสนทนาไม่มีกำหนดเวลา บางคู่คุยกันจนถึงสว่าง พอสว่างก็เลิก ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ได้แสดงความในใจได้เต็มที่ ถ้ามีการล่วงเกินกันเกิดขึ้น เช่นจับต้องเนื้อตัว สาวร้องขึ้นเรียกว่าผิดผี หนุ่มต้องเอาดอกไม้ ธูปเทียน หมาก พลู เหล้า เงิน 4-12 บาท แล้วแต่จะตกลงกัน (เป็นธรรมเนียมของเขาเรียกเงินไม่ได้) มาขอขมา ผีเรือนและพ่อแม่ซึ่งจะทำให้หนุ่มขายหน้า ทั้งนี้เพราะถือว่าผีเรือนรู้หมด จะโกรธทั้งหนุ่มและเจ้าของบ้านจะลงโทษให้เดือดร้อนจึงต้องมาขอขมา แต่จะแต่งงานได้หรือไม่แล้วแต่ฝ่ายหญิง แต่การผิดผีเป็นเหตุให้หญิงขอให้แต่งงานได้ คุณลุงท่านหนึ่งได้เล่าว่า ถึงประเพณีการผิดผีของชาวไทยทรงดำ "การลงโทษของผีเรือนไม่มีใครรุนแรง เพียงเจ็บป่วยเล็กน้อย ขนาดปวดหัวปวดท้อง พอขอขมาและเลี้ยงอาหารบ้างเล็กน้อยก็จะหาย โดยอาศัยผู้รู้ในชุมชนมาบอกกล่าวให้ผีเรือนรับทราบ"

การลงช่วงเป็นการเปิดโอกาสให้ฝ่ายหญิงรู้จักฐานะ นิสัยใจคอ สติปัญญา ฯลฯ ของชายและชายก็ได้รู้จักฝ่ายหญิงด้วย นอกจากนี้ งานต่าง ๆ ก็สำเร็จเพราะชายมาช่วย เช่น ตำข้าว จักสาน ทำกระบุง ตะกร้า เวลาขอแต่งงานพ่อแม่ก็ต้องสอบถามความเป็นอยู่ ความรู้ความสามารถและนิสัยใจคอของฝ่ายชายก่อนจึงจะยกให้ ซึ่งเหมือนคนไทยทั่วไปนั่นเอง แต่ช่วงก็เป็นเหตุให้แต่งงานเร็วขึ้น หญิงสาวท่านหนึ่งในตำบลห้วยท่าช้างได้เล่าถึงการลงช่วงกับผู้วิจัยว่า "คำพูดตอนที่สนทนากันสองต่อสองนี้ได้พูดถึงถิ่นที่อยู่ฐานะ การทำมาหากิน เรื่องอื่นๆอีกเยอะ จนรู้จักนิสัยใจคอกันดีขึ้น ชายจะบอกรักหรือไม่ก็ได้ หญิงเป็นแต่รับไปคิดดูก่อนสำหรับหนุ่มสาวที่เคยสนทนากันมาแล้ว พูดทำนองดังนี้ "ฮ้ามักซุแต่ ซุมักฮาอ้อย ๆ" มักก็คือรักนั่นเอง สาวมักจะตอบว่า "ซุอย่ามาบั่วเลย" (บั่ว แปลว่า โทก) หรือพูดจริงหรือเปล่าฉันยังทำครัวไม่ได้ ทำปลาก็ยัง

ไม่เป็น รูปร่างก็ไม่สวย ฯลฯ ตามธรรมเนียมคำพูดในที่นี้ เขาไม่ถือเป็นจริงจัง จะพูดอย่างไรก็ได้ สาวรับฟังเท่านั้นเอง แต่เขาสังเกตฐานะสติปัญญา นิสัยใจคอไว้พิจารณาภายหลัง" นอกจากนี้แล้ว คุณป้าท่านหนึ่งเป็นไทยทรงดำ ตาบลช่วยทำช้างได้เล่าเพิ่มเติมว่า "การอยู่บ้านนอกก็ได้พบแต่หนุ่มบ้านเดียวกัน ไม่ได้พบหนุ่มต่างถิ่นเลย พออายุมากเลย 25 ปี ไปแล้วก็จะไม่สวย ประเพณีโบราณ จึงให้มีช่วงช่วยในการหาคู่ครอง ถ้าอยู่ในเมืองคนพบปะกันได้มากก็ไม่ต้องใช้ช่วง

2.3 การเล่นคอน

ในเดือน 5 ทั้งเดือนมีการเล่นคอนกันทั่วไป หนุ่ม (มักไปเล่นตำบลอื่นไม่เล่นตำบลของตัวเอง) มักรวมกัน 5-10 คน ในจำนวนนี้มีทั้งหมอแคน (คนเป่าแคน) หมอขับ (คนว่าแก้กัน) หมอลำ (หัวหน้าร้องเพลงเกี่ยวกับ) ไปด้วย การแต่งกายในขณะที่เล่นคอน โดยเฉพาะการทอดลูกช่วง ทั้งชายหญิงนิยมสวมเสื้อสีไม่เอาลายออก ระหว่างนี้จะมีการเอาเครื่องแต่งกายคือ สะไบ เสื้อสี ผ้าซิ่น กางเกง มาอวดกัน ของใครสวยกว่ากัน มีการวิจารณ์ซึ่งกันและกัน หากใครสนใจของผู้ใดก็จะสอบถามกันถึงการผลิต การตกแต่ง และยังมีการปฏิสัมพันธ์กันถึงเรื่องอื่น ๆ ตลอดเวลาการเล่นคอน แต่ก็อนุโลมไม่ใช้เสื้อสีก็ได้เพื่อบางคนที่ยังไม่พร้อม การเล่นคอนแบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ

1. เล่นคอนธรรมดา

2. เล่นคอนค่าง

2.3.1 เล่นคอนธรรมดา

การเล่นคอนมีการเล่นหลายอย่างซ้อนกัน เช่น เชิงแคน หรือว่าแก้กัน และทอดลูกช่วง (ภาคผนวก ซ.-1) ฉะนั้นถ้ามีเวลามากก็เล่นซ้อนได้มาก ถ้ามีเวลาน้อยก็เล่นซ้อนน้อย ที่สุดของของเวลาคือรุ่งสว่าง เมื่อก่อนหนุ่มต่างตำบลมักไปที่บ้านฝ่ายหญิงเวลาเช้า แต่บัดนี้มักไปถึงค่ำ เพราะมีรถยนต์ การไปที่บ้านฝ่ายหญิงเวลาเช้า หรือคำก็เหมือนกัน ต่างแต่การไปหัวค่ำต้องตัดรายการให้สั้นลงหรือเลิกไม่เล่นบางอย่าง

หนุ่มที่มาจะรับประทานอาหารเช้ามาแล้ว บางที่ฝ่ายหญิงก็ให้คนมาเชิญไปรับประทานอาหารเช้าของเขาก็ราว 10.00 น. รับประทานอาหารเช้าเสร็จแล้ว ผู้หญิงก็นั่งรวมกันเป็นกลุ่ม พวกหนุ่ม ๆ ก็มาถามว่าจะเล่นคอนหรือไม่ ถ้าฝ่ายหญิงรับก็เล่น (โดยมากไม่มีใครปฏิเสธ)

ฝ่ายชายก็เอาแคนมาเป่า ตบมือรับเป็นจังหวะ สาวๆ จะไปแต่งตัว กว่า จะเสร็จก็ออกมาเป็นเป็นกลุ่ม แล้วก็ออกไปรำร่วมกับชายเป็นแถวๆ ไม่ต้องจับคู่ (ภาคผนวก ช.-2) แล้วก็มีการร้องแอ่วแก่กันประมาณ 3 ชั่วโมง พอร้องแอ่วกันเสร็จก็รับประทานอาหารกลางวันราว 13.00-14.00 น. (ซึ่งฝ่ายหญิงเป็นคนเลี้ยงบนบ้านใครคนหนึ่ง) รับประทานอาหารกลางวันเสร็จก็นอนพักผ่อน พอแดดเริ่มลมตก ฝ่ายหญิงก็ทอดลูกช่วงแล้วก็เข้แค้นกันต่อไปพอสมควรก็เลิกไปอาบน้ำ รับประทานอาหารเช้า (อาหารเย็นประมาณ 19.00-20.00น.) ประมาณ 21.00 น. จึงทอดลูกช่วงมีการหยอกล้อและหม้อขับทั้งสองฝ่ายร้องขับเป็นทำนองเกี่ยวแก่กันประมาณ 24.00 น. จึงเริ่มโ้สาว ตอนนี้อย่าง ๆ ก็มานั่งเป็นแถว ๆ พวกหนุ่ม ๆ ก็มานั่งเป็นกลุ่ม แล้วคนหนึ่งฝ่ายชายจะลุกขึ้นบอกรื้อ ผู้หญิงคนไหนชอบก็เดินไปพูดด้วย (ฝ่ายหญิงก็ต้องยินดีไปสนทนากับแม้ไม่รู้จัก เพราะเกรงฝ่ายชายจะเก้อและเลิกไป) ต่อมาคนที่ 2 ก็เหมือนกัน จนหมดคนสุดท้าย ถ้าฝ่ายหญิงน้อยเกินไปชายที่เหลือก็นอน ถ้าฝ่ายหญิงมากเกินไปที่เหลือก็นอน ผู้หญิงจะพาผู้ชายไปสนทนากันในที่ที่ไม่มีใครเห็นเพื่อเปิดโอกาสให้พูดจาได้เต็มที่ สนทนากันจนสว่าง พอเช้าก็กลับบ้าน (บางที่ฝ่ายหญิงจะอายเมื่อบอกรื้อฝ่ายชายแล้วก็ไม่เดินไปพูดด้วย ต้องใช้ล่ามช่วย คือล่ามฝ่ายชายจะถามว่าหนุ่มผู้นี้ต้องการจะไ้กับสาวชื่อนั้น จะตกลงหรือไม่ ถ้าตกลงก็จัดคู่กันไป ถ้าไม่ตกลงก็ให้หนุ่มคนอื่นยื่นแทนแล้วก็จัดคู่ให้หนุ่มคนนั้นและคนอื่น ๆ จนหมด) (เหมือนโ้สาวลงขาง)

2.3.2 เล่นคอนค้าง

เล่นหมู่บ้านนี้แล้วก็ไปเล่นหมู่บ้านอื่นใกล้ ๆ ต่อไปอีก ไม่ยอมกลับบ้าน ฝ่ายหญิงต้องเลี้ยงอาหาร เช้า กลางวัน เย็น และดำเนินการดังที่ได้กล่าวแล้ว การเลี้ยงดูถือเป็นธรรมเนียม เพราะต่อไปผู้ชายหมู่บ้านนี้จะหาคุ้ไปหมู่บ้านอื่นเขาก็เลี้ยงเหมือนกัน

การเล่นคอนนี้พ่อแม่ฝ่ายหญิงมักถือโอกาสไปชมด้วย แต่ตอนสนทนา ระหว่างหนุ่มสาวในที่ลับเปิดโอกาสให้ มีเวลาเพียงเดือนเดียว คือ เดือน 5 พอเดือน 6 ขึ้น 1

คำ ก็เลิกหรือถ้าหมอผีประจำหมู่บ้านนั้น กำหนดให้ชาวบ้านเลี้ยงศาลเจ้าประจำบ้านล่วงหน้าไปแล้ว (ประมาณเดือน 5 ลัน) กำหนดนี้ไม่พร้อมกันทุกหมู่บ้านสุดแต่สะดวก เลิกจากกันไปก็เลิก แต่ยังคงช่วงได้อีก เรียกว่า "น้ำแนว" คือการตามแนวที่ได้จองไว้แต่คราวเล่นคอน ชาวบ้านจะเปิดช่วงแทบทุกบ้านที่มีลูกสาวตลอดเดือน 6-7 พอเริ่มทำนาก็เลิก พอว่างนาก็เปิดช่วงได้อีก คือเปิดได้ตลอดปี

ประเพณีเลือกคู่แบบนี้นิยมกันมากในสมัยโบราณ ทำให้หญิงโสดค้างอยู่น้อย ปัจจุบันรู้สึกว่าการเลือกความนิยมลงมาก เอาอย่างคนไทยทั่วไปมากขึ้น

เซ็งแคน คือการขับร้องผสมแคนมีเสียงปรบมือเป็นจังหวะและพ็อนรำเป็นคู่ ๆ ชายหญิงคำร้องชวนให้สนุกสนาน ล้อกัน เกี้ยวกัน เช่น

ชาย เอามะกูดมาแลกมะนาว เอาลูกสาวมาแลกลูกเขย อย่าเอาลูกเขยหัวล้าน

หญิง สวยไม่สวยก็ซังมันเถอะ ไม่ต้องมาเยอะพี่น้องทั้งหลาย สวยบ่สวยก็พอปานนี้ตาเจ้ามิให้เจ้าแลเบ็ง

ลูกช่วงหรือลูกคอน (คอนแปลว่าลูกช่วง) คือผ้าห่อเมล็ดนุ่น ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบน ๆ กว้างด้านละ 4 นิ้ว หนา 1/2-2 นิ้ว มีชายหลายคนสำหรับจับโยน

การเล่น หนุ่มอยู่ข้างหนึ่งนั่งกางเกงขาขาวสีดำ สวมเสื้อฮีไม่เอายาวออก สาวอยู่อีกข้างหนึ่งนั่งชันลายแดงไมใส่เสื้อฮิยาวถึงเข่าไม่เอายาวออก ฝ่ายหญิงโยนลูกช่วงให้ฝ่ายชายรับก่อน (ภาคผนวก ข.-3) ฝ่ายชายรับไม่ได้หญิงจะขอผ้าหรือสิ่งของที่ฝ่ายชายมีหญิงคนโยนมักมาคนเดียวบางที่มีเพื่อนมาด้วย 2-3 คน ซึ่งการขอนี้ก็เปิดโอกาสให้ฝ่ายชายถามดูสติปัญญา ฝ่ายชายมักเป็นหัวหน้าหรือคนรับช่วงไม่ได้มาถาม แต่คนอื่น ๆ ก็จะช่วยกันถามจนเบื่อหรือเกรงใจสาวก็เลิกไปเอง (คล้ายสะบ้ามอญ) เช่นถามว่าลูกช่วงคืออะไร ทำด้วยอะไรบ้าง คำถามมักสืบเนื่องจากลูกช่วงไปจนถึงวิธีทอผ้า ผ้ามาจากประเทศไหน ประเทศนั้นใครเป็นประมุขาลาสุดแต่จะนึกได้ถามให้สอดคล้องกับลูกช่วง บางที่เป็นกลอนต้องตอบเป็นกลอน แต่จะไม่ใช่กลอนก็ได้ ถ้าตอบไม่ได้ก็จะไม่ได้ของทีขอนั้น ถ้าตอบได้ก็จะเอาของที่ขอมามากเกินไป เช่น นาฬิกาข้อมือหรือผ้าขาวม้า ต่อจากนั้นฝ่ายชายจะโยนลูกช่วงบ้าง (ภาคผนวก ข.-4) ฝ่ายหญิงรับไม่ได้ฝ่าย

ชายจะขอผ้าหรือสิ่งของที่ฝ่ายหญิงมี ในการขอฝ่ายหญิงก็ถามดูสติปัญญาเช่นเดียวกัน ถึงเรื่องราวอันเกี่ยวเนื่องกับลูกชว่ง บางทีถามถึงประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เช่น ผ้าที่ใช้ทำลูกชว่งมาจากประเทศใด ประเทศนั้นอยู่ที่ไหน ใครเป็นประมุข ฯลฯ ถ้าตอบไม่ได้ก็ไม่ได้ของที่ขอ ถ้าตอบได้ฝ่ายหญิงต้องมอบสิ่งของให้แก่ฝ่ายชาย แล้วฝ่ายหญิงก็โยนลูกชว่งบ้าง สลับกันไปเช่นนี้เรื่อยไป ถ้าฝ่ายหนึ่งถูกเขาแกล้งถามหรือได้สิ่งของมามาก ต่อมาก็ถูกแกล้งบ้าง สนุกสนานกันไปจนเบื่อก็กเลิกละแล้วก็คืนของที่โยนมาแทนลูกชว่งให้แก่เจ้าของไป การเล่นลูกชว่งน่าจะนำมาใช้ในการศึกษาได้ สำหรับถิ่นที่เล่นลูกชว่งอยู่แล้ว เช่น ไทยทรงดำ เพราะเป็นการถามความรู้รอบตัว ระหว่างหญิงชาย ซึ่งกันและกัน เช่นกำหนดว่าวันนี้จะทบทวนภูมิ-ประวัติ ก็ให้มาเล่นลูกชว่ง แล้วถาม-ตอบเกี่ยวกับภูมิ-ประวัติ ไม่เกี่ยวกับลูกชว่งก็ได้ ใครแพ้ก็ลงโทษเป็นต้น คนอ่อน ๆ ใต้พังก์เลยตีขึ้นด้วย การเล่นคอนก็เป็นการจับสนทนา ควรให้จับคู่ระหว่างหญิง-ชาย ที่มีความรู้สูง ต่ำกว่ากัน จะเป็นการทบทวนความรู้ไปในตัว ไม่ใช่ใช้ช่วงพักกัน คุณลุงท่านหนึ่งเล่าว่า การลงชว่งและเล่นคอนนี้เป็นประเพณีอันสืบเนื่องมาแต่โบราณ ผู้ริเริ่มคงต้องการจะให้หนุ่มสาวได้รู้จักกัน ได้สนทนากัน แลกเปลี่ยนทัศนคติซึ่งกันและกัน เป็นการดูสติปัญญาของกันและกันและนิสัยใจคอต่อไปถ้าจิตใจตรงกันก็ได้เป็นคู่ครอง ซึ่งทำให้สาวไม่ตกค้างนานทั้งนี้ถ้าคิดถึงสภาพสังคมแต่โบราณก็เหมาะสมที่สุดเพราะคนน้อย หมู่บ้านหนึ่งก็มีไม่กี่คน หมู่บ้านอื่นก็ไกลบางที่เป็นเดือน ๆ ไม่มีหนุ่มไปเลือกเลย ดังนั้นกว่าจะมีหนุ่มที่เหมาะสมไปเลือกก็อาจสายเสียแล้ว แต่ทั้งนี้ทั้งฝ่ายชายและหญิง ก็ต้องซื่อตรงต่อความรักและประเพณีจึงจะไม่เสียหาย เพราะการเล่นกับความรักรักก็เหมือนกับเล่นกับไฟอาจประสบความหายนะได้ง่าย ๆ ความเห็นอกเห็นใจเป็นสิ่งสำคัญ คนไทยทรงดำนั้น ถ้าใครประพฤติเลวก็ต้องออกจากสังคม เพราะจะไม่มีใครอยากคบค้าด้วย ไปยุ่งกับสาวคนใดก็บอกให้ทราบหมดและอาจถูกทำร้ายด้วย ไทยทรงดำจึงต้องประพฤติดีเพราะเกรงจะอยู่ในหมู่พวกไม่ได้ ที่ประพฤติเลวก็ต้องประพฤติดี เพราะความจริงไทยทรงดำหมู่บ้านต่างๆ ได้เป็นญาติพี่น้องกันมาก เนื่องจากการเล่นคอนลงช่วงนี้

2.4 วัฒนธรรมการเล่นเชื่อน

เล่นเชื่อน คือ การเช่นผีเรือน ของชาวไทยทรงดำ คำว่า "เล่นเชื่อน" เดิมคงเป็น เช่นผีเชื่อนแล้วกร่อนเป็น เล่นเชื่อน จึงกลายเป็นเล่นเชื่อน (เชื่อน=เรือน) การ

เส้นเอ็นแบ่งออกเป็น 2 แบบคือ

1. เส้นเอ็นธรรมดา
2. เส้นเอ็นเรียวขี้หนู

2.4.1 เส้นเอ็นธรรมดา ปกติบ้านใดกำหนดว่าจะเล่นแล้ว มักจะเตรียมเลี้ยงสุกร (ชาวไทยทรงดำจำแนกตามลักษณะการถือผีเป็น 2 กลุ่ม คือ 1.กลุ่มสายผีผู้น้อย 2. กลุ่มสายผีผู้ท้าว) เสนผู้ท้าว เรียกว่า เสนใหญ่ มีการฆ่าควาย ส่วนเสนผู้น้อย มีการฆ่าสุกรที่เตรียมไว้พิเศษ 1 ตัว สำหรับใช้ในงานเสน เมื่อได้กำหนดหมอผีผู้จะทำพิธี ซึ่งต้องกำหนดวันให้ล่วงหน้า) จะมาบ้านเสน โดยมีญาติของบ้านเสนไปรับญาติมิตรที่บอกไว้จะมาพร้อมกันโดยหาเหล้ามาช่วย (ปัจจุบันอาจมีการช่วยเป็นเงินบ้าง) การฆ่าสุกรเพื่อเซ่นผี ก่อนฆ่าจะมีการบอกผีเอ็นและพระภูมิเจ้าที่ก่อน การฆ่าและเนื้อสุกรต้องเอามาฆ่าและในท้องผีเอ็น จัดบ้านเพื่อนเสร็จแล้ว นำหมูที่เลี้ยงไว้ให้แม่ครัวปรุงอาหารเลี้ยงแขกต่อไป หมูที่ใช้ในพิธีเสนคือที่เป็นซี่โครงเจ็ดซี่ ขั้วสันหลัง เจ็ดข้อ นำไปใส่กะบะพร้อมด้วยเหล้า เมื่อถึงเวลาหมอผีจะเข้าไปในห้องผีเอ็น เริ่มพิธีบอกผีเอ็น สำหรับลูกเขยลูกสะใภ้ หลานเขยหลานสะใภ้ที่เข้าพิธีจะต้องแต่งกายชุดพิเศษ จนกว่าจะยกเครื่องเซ่นไหว้และเลี้ยงแขกเสร็จงานเมื่อเลี้ยงอาหารเรียบร้อยแล้วหมอผีจะเริ่มร้องขับกล่อมเชิญวิญญาณผีญาติเจ้าของเรือนนั้นที่เชื่อว่าอยู่เมืองสวรรค์ให้ลงมา ณ ห้องพิธีพร้อมกันหมดเพื่อเชิญกินอาหารที่จัดไว้ทุกคน เมื่ออิ่มแล้วจะเรียกลูกสะใภ้ (ถ้ามี) มาแนะนำให้ผีทั้งหมดรู้จักว่า คนนี้ได้มาร่วมเป็นญาติกับเราขอให้ช่วยคุ้มครองให้เกิดสิริมงคล ส่วนเขยนั้นเพียงแต่แนะนำเท่านั้น ต่อไปหมอผีจะเชิญผีกินอาหารอีกครั้งหนึ่งประมาณบ่ายสองโมงสมมติว่าข้าวกกลางวันต่อไปจะเชิญดื่มเหล้าเป็นชุดที่สาม แล้วกล่าวเชิญวิญญาณกลับสู่สวรรค์ เมื่อหมดการเชิญวิญญาณแล้วหมอผีจะกล่าวลาผีลงมาจากสวรรค์ก็เป็นอันเสร็จพิธี การเชิญผีตามลำดับญาติหมอเสนจะดูบับผีเอ็นต้องเชิญผีชั้นทวดลงมาเท่านั้น บางรายญาติที่ตายมาก ก็ต้องใช้เวลามากในการเชิญผีมาเชิญผีกลับ

2.4.2 เล่นผีเรียกขวัญ (เล่นเป่าปี่และเล่นแม่มด)

เมื่อคนในบ้านเจ็บออกแดดไม่หาย ผันเพื่อบ่อย ๆ ตกใจง่าย คล้ายกับขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว เจ้าของบ้านอาจจัดให้มีพิธีเรียกขวัญ โดยการจัดเล่นเรียกขวัญ ถ้าหาหมอผีผู้ชาย เรียกว่า "เล่นเป่าปี่" ถ้าได้หมอผีผู้หญิง เรียกว่า "เล่นแม่มด" เล่นทั้งสองแบบจะมีการฆ่าสุกร มีการเชิญแขกมาร่วมงานเหมือนกัน ส่วนเครื่องเซ่นก็คล้ายกับการเล่นเรื่อนธรรมา เพียงแต่การเล่นเรียกขวัญต้องมีผ้าฝ้ายที่ทอเองมีความยาวไม่น้อยกว่า 1 วา มาเป็นเครื่องเซ่นด้วย เมื่อเสร็จพิธีเครื่องเซ่นทุกอย่างจะเป็นของหมอเล่นหมด ยกเว้นหมอมจะเอาหมอมหรือไม

หมอเล่นฮ้อน (หมอเล่น) ต้องแต่งตัวตามแบบประเพณี คือมีเสื้อเฉพาะสวมตลอดพิธี ส่วนแขกที่มาร่วมงานจะใส่ชุดปกติ คือ ชุดไทย

2.5 การเยื้อง

การเยื้องเป็นความเชื่อด้านความเจ็บป่วยของชาวไทยทรงดำ เมื่อเกิดการเจ็บป่วยจะนำเสื้อของผู้ป่วยไปให้หมอเยื้องทำพิธีเสี่ยงทายเป็นเวลา 3 วัน หลังจากนั้นญาติของผู้ป่วยจะมาถามหมอเยื้อง ถึงสาเหตุของการเจ็บป่วยว่า "ได้ผีอะไร" (ผิดผีอะไร) ถ้าหมอเยื้องยังเสี่ยงทายหาสาเหตุของการผิดผีไม่พบก็จะยกเลิกการเยื้อง แต่ถ้าทราบสาเหตุว่าการเจ็บป่วยเกิดจากการไปผิดผีอะไร ก็จะแก้ด้วยวิธีการเล่นโดยหมอเยื้องเป็นผู้แนะนำญาติผู้ป่วยก็จะปฏิบัติตาม ส่วนผู้ป่วยนั้นบางรายก็หาย บางรายก็ไม่หาย หากไม่หายก็จะมีพิธีโฆษานว่ากล่าวหมอเยื้องแต่อย่างใดเพียงแต่จะบอกว่าผีไม่รับก็จะหาทางแก้ด้วยวิธีอื่น

2.6 วัฒนธรรมการจัดงานศพ

เมื่อมีผู้ตาย เจ้าของบ้านจะยิงปืนขึ้นฟ้า 1 หรือ 2 นัด เป็นการบอกข่าวให้เพื่อนบ้านทราบ เพื่อนบ้านใกล้เคียงเมื่อทราบข่าวจะหยุดทำงานทุกอย่างพากันมาบ้านผู้ตายจะช่วยเหลือเจ้าภาพในการต่อหีบศพ ทำอาหารเลี้ยงแขกที่มาในงาน จัดเตรียมข้าวของที่จำเป็นต้องใช้ในพิธีศพและที่จะขาดเสียไม่ได้ก็คือ "เขยกก" (เขยกก หมายถึงผู้ทำพิธีศพ มีหน้าที่เกี่ยวกับศพ ตั้งแต่การอาบน้ำศพ การมัดศพ การเผาศพ การเก็บกระดูก จัดหาเครื่องเซ่น สำหรับศพ และบอกทางให้ศพกลับไปถิ่นเดิมของตนคือที่เวียงจันทร์) เจ้าภาพจะต้องไปบอกเชิญเขยกกให้มาทำพิธีเกี่ยวกับ

ศพตั้งแต่อาบน้ำศพ บรรจุศพลงหีบศพ จนถึงพิธีเผาศพ และบอกทางให้ศพกลับไปบ้านเกิดเมืองเดิม

แขกที่มาในงานศพนี้เจ้าภาพไม่ต้องบอกเชิญเพื่อนบ้านก็เต็มใจมาช่วยเหลือ งานเผาศพที่เป็น "ผีสด" (ผีสด หมายถึงศพของผู้ตายที่ถูกหลานเก็บศพไว้ประมาณ 3-5 วัน ก็จัดการเผาได้ โดยเฉพาะของไทยทรงดำจะเก็บศพไว้เพียงสามวันจะจัดการเผา) เจ้าภาพไม่ต้องบอกเชิญเพื่อนบ้าน แต่ถ้าเป็นงานเผาศพ "ผีแห้ง" (ผีแห้ง หมายถึงศพของผู้ตายที่ถูกหลานเก็บไว้ประมาณ 100 วัน หรือ 1 ปี หรืออาจจะมากกว่านั้น แล้วจึงนำศพออกมาเผาตามประเพณี) เจ้าภาพจะต้องเชิญเพื่อนบ้านจึงจะมาช่วยในงานศพนั้น สมัยก่อนแขกที่มาร่วมในงานศพจะเอาข้าวจากยุ้งของตนมาช่วยเจ้าภาพ แต่ปัจจุบันนี้ถ้าเป็นการเผาศพจะต้องช่วยเป็นเงิน 10-20 บาท แขกที่มาร่วมในงานศพสามารถสังเกตได้ดังนี้

1. ลูกและน้องของผู้ตายต้องสวมเสื้อตักทั้งชายและหญิงซึ่งทำด้วยผ้าฝ้ายสีขาว คอแหลม แขนสั้น ไม่ต้องเย็บให้เรียบร้อย และโพกหัวด้วยผ้าฝ้ายสีขาว (ภาคผนวก ณ.-1)
2. ญาติจากการแต่งงาน ได้แก่ น้องสะใภ้ ลูกสะใภ้ หลานสะใภ้ และน้องเขย ลูกเขย หลานเขย ต้องแต่งกายด้วยชุดที่ใช้ในโอกาสพิเศษคือชุดเสื้อสี (ภาคผนวก ณ.-2)
3. ญาติพี่น้องอื่น ๆ ที่มีเชื้อญาติเดียวกันและเพื่อนบ้านที่มาร่วมงานศพนี้ แต่งกายด้วยชุดที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีสีครามเข้มเป็นสีที่ใช้ได้สำหรับการไว้ทุกข์ เรียกว่า "เสื้อโท"

การอาบน้ำศพ เมื่อมีผู้ตายบรรดาญาติจะช่วยกันอาบน้ำศพให้ผู้ตาย ซึ่งเป็นการอาบทั้งตัว จากนั้นจะช่วยกันหวีผม ผัดหน้าทาแป้ง แต่งชุดใหม่ เสื้อผ้าที่นำมาสวมให้ใหม่นี้ ต้องไม่มีกระดุมติดอยู่เลย โดยที่ญาติจะช่วยกันสวมเสื้อให้ศพ 2 ชั้น ชั้นในเป็นเสื้อก้อม ชั้นนอกเป็นเสื้อสี แต่เสื้อสีที่สวมให้ศพจะต้องเอาด้านในออก (มีลวดลายสวยกว่าด้านนอก) ซึ่งเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันสืบมาว่าถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งอัปมงคลสวมเสื้อสี โดยกลับเอาด้านในออก ที่คอเสื้อจะนำเงินเหรียญมาผูกติดเอาไว้ (อาจจะเป็นเหรียญสลึงหรือเหรียญบาทก็ได้) เพื่อเป็นเงินเปิดตำนานนำไปใช้ในเมืองผี ไทยทรงดำเรียกเงินนี้ว่า "เงินจุกคอเสื้อ" และนุ่งผ้าขึ้นให้ศพสามผืนซ้อนกัน และใช้ผ้าแพรแดงปิดหน้าศพ ต่อจากนั้นแขกก็จะทำการมัดศพการมัดศพของพวกไทยทรงดำไม่มีพิธีรีตองอะไรมากนัก เพราะมัดหัวแม่เท้าเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เหตุผลก็คือ ก่อนที่ชาวไทยทรงดำจะนำศพไปเผาจะต้องตัดด้ายสายสิญจน์ที่มัดหัวแม่เท้าศพออก

เมื่ออาบน้ำแต่งตัวเสร็จเรียบร้อยแล้วก็นำศพบรรจุลงในหีบศพที่เตรียมไว้ หีบศพนี้จะวางลงบนแคร่ไม้ไผ่ขนาดใหญ่กว่าหีบศพเล็กน้อย หีบศพของชาวไทยทรงดำนี้จะไม่ปิดฝาหีบศพ แต่จะใช้เสื้อฮ้างของผู้ตายวางปิดฝาหีบศพ โดยกลับเอาด้านในที่มีลวดลายสวยงามออกด้านนอก (ภาคผนวก ณ.-3) แสดงให้ทราบเรื่องอับมงคล (ถ้าสามีตายต้องใช้เสื้อฮ้างของผู้ตายเองและเสื้อฮ้างของภรรยาผู้ตายนำมาปิดฝาหีบศพ และถ้าภรรยาตายต้องใช้เสื้อฮ้างของผู้ตายเองและเสื้อฮ้างของสามีผู้ตายนำมาปิดฝาหีบศพแทนผ้าไม้)

เช้าของวันรุ่งขึ้นเจ้าภาพและญาติผู้ใหญ่เตรียมการที่จะนำ "ขอนแก่น" (ขอนแก่นหมายถึงผู้ที่ตายไปแล้ว ซึ่งเปรียบเสมือนขอนแก่นไม้) ไปเผา ญาติที่อยู่ไกล ๆ เช่น ที่ราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี กาญจนบุรี ทราบข่าวก็มาเคารพศพในวันนี้ด้วย

ครั้นถึงเวลาประมาณ 11.00 น. ของวันเดียวกัน เชยกกจะบอกให้ฝึกเครื่อง เช่นเมื่อบอกผีเสร็จเชยกกจะเชิญญาติผู้ใหญ่ที่สวมเสื้อดำให้มารับประทานอาหารหน้าหีบศพ ญาติจะรับประทานอาหารชนิด ๆ หน่อย ๆ พอเป็นพิธีแสดงถึงความเศร้าโศกจนรับประทานอาหารไม่ได้ พร้อมกันนี้เจ้าภาพจะเลี้ยงอาหารแขกที่มาร่วมในงานศพอาหารเป็นประเภทเนื้อวัวทั้งสิ้น แตกต่างไปจากอาหารในพิธีเสนเรือน ต่อจากนั้นเชยกกจะบอกทางให้ศพไปป่าช้า

เมื่อเชยกกบอกทางศพเสร็จแล้วก็จะเริ่มพิธีเรียกขวัญญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิตอยู่ไม่ให้ไปกับผู้ตายโดยให้ญาติผู้ใหญ่เดินวนรอบหีบศพ 3 รอบ เมื่อครบรอบที่ 3 ซึ่งเป็นรอบสุดท้าย จะมีหญิงชรามาดึงเอาตัวญาติผู้ใหญ่ออกไปที่ละคนจนหมด ต่อจากนั้นก็จะมี "ผู้รู้" ซึ่งเป็นหญิง 2 คนถือสวิงคนละอัน (ไทยทรงดำเรียกว่ากะสา) ในสวิงจะใส่ห่อเสื้อผ้าของญาติผู้ใหญ่เพื่อเรียกขวัญญาติผู้ใหญ่ไม่ให้ตามไปกับผู้ตาย เมื่อเดินวนรอบศพครบ 2 รอบแล้ว ก็เป็นอันเสร็จพิธีชอนขวัญ

ขั้นตอนต่อไปก็เป็นการยกศพลงจากเรือน เพื่อนำไปเผาที่ป่าช้า (ป่าช้า) โดยให้ลูกชายคนสุดท้ายถือธงเดินนำหน้าศพ (ภาคผนวก ณ.-4) ถ้าไม่มีลูกชายก็จะให้ลูกสาวคนสุดท้ายถือแทน (ธงนี้ใช้ไม้รวกทำเป็นไม้สำหรับถือ ที่ปลายไม้จะมีผ้าไหมสีแดง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าผูกติดไว้) ใช้คนยกหีบศพ 4 คน โดยอยู่ด้านหน้า 2 คน จะใช้ลูกเขย น้องเขย หากไม่มีก็จะใช้คนอาสาช่วยเหลือจะไม่ใช้ลูกและญาติของผู้ตายหามหีบศพ เมื่อทุกอย่างเรียบร้อยแล้วจึงเริ่มยกศพลงจากบ้าน แต่ก่อนที่จะยกศพลงจากบ้านได้นั้นเจ้าภาพจะยิงปืน 1 หรือ 2 นัด เป็นสัญญาณแจ้ง

ให้ทราบว่าจะเอาศพลงจากบ้านเพื่อนำไปป่าช้า เขยกกเป็นผู้เดินนำหน้าขบวนในมือถือตะกร้า
ไก่ต้มที่นำมาให้ผีกินนั่นเองส่วนหีบศพนั้นจะมีร่มกระดาดทางคลุมอยู่

พิธีเผาศพ เมื่อนำขบวนศพมาถึงป่าช้า เขยกกจะเลือกสถานที่ที่จะใช้เผาศพ
เมื่อเลือกสถานที่ได้แล้ว ญาติของผู้ตายจะช่วยกันก่อกองไฟขึ้น แล้วหามหีบศพเดินวนซ้ายไปรอบ ๆ
กองไฟ 3 รอบ เมื่อครบ 3 รอบแล้ว จึงจะนำศพไปตั้งบนกองไฟ ขณะที่กองไฟลุกโชติช่วงอยู่นั้น
จะมีญาติผู้ตายยืนอยู่สองข้าง และโยนสิ่งของเครื่องใช้ของผู้ตาย ซึ่งห่อรวมใส่ถุงมัดไว้โยนข้ามกอง
ไฟไปมา 3 ครั้ง สิ่งของเหล่านี้ไม่ต้องเผา เก็บไว้สำหรับแจกทานหลังพิธีเผาศพเสร็จแล้ว

ตามปกติแล้วถ้าผู้ตายมีอายุต่ำกว่า 50 ปีลงมา จะเก็บศพไว้ 1 วัน จะเผาและ
เก็บกระดูกวันเดียวให้เสร็จเรียบร้อย แต่ถ้าผู้ตายมีอายุสูงกว่า 50-60 ปีขึ้นไป เรียกว่าศพพ้อ
บ้าน แม่เรือน จะเก็บศพไว้ 2 วัน และเผาวันหนึ่งและเก็บกระดูกวันหนึ่ง

พิธีเก็บกระดูก วันรุ่งขึ้น เวลาประมาณ 9.00 น. เขยกกลูกของผู้ตายและญาติ
สนิทจะไปเก็บกระดูกที่ป่าช้า โดยที่เขยกกและผู้ร่วมในพิธีเก็บกระดูกวางลงบนผ้าที่เตรียมมา และ
ทำความสะอาดกระดูกด้วยน้ำสมน้ำอาบไทยและขมิ้น ลูกชายคนโตจะแบ่งกระดูกส่วนหนึ่งเอาไว้
เพื่อจะเอากลับไปบ้าน ต่อไปเขยกกก็จะขุดหลุมลงตรงที่เผาศพ แล้วเอาหม้อดินที่บรรจุกระดูก
ใส่ลงไปในหลุมนั้น จากนั้นเขยกกจะเรียกพวกญาติมาช่วยกันกลบหลุมเสร็จแล้วเขยกกจะเป็นผู้
เกลี่ยดินตรงนั้นให้เรียบร้อย จากนั้นจึงนำแคร่มาวางทับหลุมที่กลบดินไว้แล้วนำที่นอนข้าวของ
เครื่องใช้ของผู้ตายวางไว้บนแคร่ แล้วเขยกกจะเรียกคนมาช่วยกันสร้างบ้านจำลองหลังเล็ก ๆ
หลังคาทำด้วยหญ้าคา ต้องกลับเอาตับคาออก เรียกว่าเฮือนแฉ่ว (ภาคผนวก ณ.-5) เมื่อทุก
อย่างเสร็จเรียบร้อยก็พากันกลับบ้าน

เมื่อเขยกกและญาติกลับจากป่าช้ามาถึงบ้านก็พodicกับญาติอีกส่วนหนึ่งและแขกที่มา
ร่วมงานศพ ช่วยกันทำปฐี ร่ม ธง เรียบร้อยแล้ว "ปฐี" นี้มีโชปลึกกล้วย แต่เป็นสัญลักษณ์แทน
นก ซึ่งเป็นพาหนะที่จะพาวิญญาณผู้ตายนั่งกลับไปบ้านเมืองเดิม (ภาคผนวก ณ.-6)

"ปฐี" ทำด้วยไม้หุ่นห่อด้วยกระดาษที่ใช้ห่อของขวัญเพื่อความสวยงาม รอบ ๆ ปฐี
มีด้ายสีเขียว,สีแดง,สีแสด ผูกไว้เรียกว่า "เชียน" เป็นสัญลักษณ์ใช้แทนขนนก ที่ปฐีนี้จะมีข้าว

ของเครื่องใช้ผูกติดไปด้วย เป็นของที่เจ้าภาพช่วยกันทำขึ้นมาเป็นชิ้นเล็ก ๆ ได้แก่ หมอนสำหรับรองนั่งเวลานั่งปฐิ ลูกช่วง พัด ผ้าเช็ดหน้า ผ้าคาดนม ถูหมากพลูและถูงสำหรับใส่เงิน

"รุ่ม" ใช้ไม้เนื้ออ่อนเป็นโครงใช้ผ้าไหมสีแดง, สีเขียว, สีแสด ตกแต่งให้สวยงาม และเจ้าภาพได้ทำเครื่องใช้ที่คิดว่าจำเป็นผูกติดไปด้วย ได้แก่ ลูกช่วง พัด ผ้าเช็ดหน้า ถูหมากพลู

"ธง" ทำด้วยผ้าดิบสีขาว, สีชมพู, สีแดง มีประมาณ 25-30 ผืน (ผ้าที่ทำธงนี้ ไทยทรงดำเรียกว่าโบไม้)

พิธีบอกทางศพ เริ่มด้วยการที่แขกกจัดทำเครื่องพิธีมาวางแทนศพ ได้แก่ ปฐิ รุ่ม และสัมภาระอื่น ๆ ซึ่งเป็นของใช้ของผู้ตาย ได้แก่ ตะกร้า หมากพลู พัด เลื่อผ้า กระบอกน้ำ ตะกร้าใส่ข้าวหนึ่งและเนื้ออย่าง ฯลฯ นอกจากข้าวของเครื่องใช้ก็มีเครื่องเซ่นผี ได้แก่ ข้าวเหนียวหนึ่ง หมากพลู กับข้าว ขนม ผลไม้ เหล้า 1 ขวด พร้อมแก้วเหล้า

แขกกเริ่มพิธีเรียกผีมากินเครื่องเซ่น โดยที่แขกกนั่งลงบนพื้น หันหน้าเข้าหาเครื่องเซ่น เบื้องหน้าแขกกจะมีมิดหมอลือบขั้ร่องเอาคมมีดออกนอกตัว สำหรับที่ตัวแขกกจะมีผ้าดิบสีขาวผูกเอวและมีดอกมัดมือขาว ชาวไทยทรงดำเชื่อว่าขวัญจะไม่ไปกับผู้ตายระหว่างที่แขกกบอกให้ผีกินเครื่องเซ่นอยู่นั้น ญาติผีเดียวกันที่สวมเสื้อทุกข์ ต้องมานั่งในห้องพิธีนั้นด้วยโดยมีดอกผูกมัดข้อมือทุกคน สำหรับลูกสะไ้ น้องสะไ้ หลานสะไ้ จะนำกระดังใส่เนื้อ ตะไคร้ พริก หัวหอม มาช่วยกันสับคนละ 2-3 ครั้งพอเป็นพิธี เรียกว่าการทำก้อยเนื้อให้ผีกิน ต่อจากนั้นก็มีการผู้หญิงสูงอายุที่เป็นญาติผู้ใหญ่จะส่งเนื้อให้กับญาติผีเดียวกันถือไว้คนละชิ้นและส่งข้าวเหนียวหนึ่งมาหนึ่งปั้นส่งให้ญาติผีเดียวกันคนแล้วจะทำสีหน้าว่าเหม็นไม่กินร่วมกับผู้ตายเสร็จแล้วแขกกจะรินเหล้าจากญาติผีเดียวกันทุกคนเป็นการดื่มเหล้าเพื่อสั่งลาจากผู้ตาย ต่อจากนั้นญาติผีเดียวกันก้มหัวลงทุกคนเป็นการคำนับศพ

เมื่อบอกให้ผีกินเครื่องเซ่นเสร็จแล้วแขกกจะเริ่มบอกทางศพให้วิญญาณกลับไปบ้านเมืองเดิม ต่อจากนั้นเจ้าภาพก็จะยกอาหารกลางวันมาเลี้ยงแขกเมื่อทุกคนรับประทานอาหารเสร็จต้องไปที่ป่าช้าอีกครั้งหนึ่งโดยที่ทุกคนจะช่วยกันถือปฐิ, รุ่ม, ธง, จอบ, เสียม ไปช่วยประกอบเป็นเสาหลวงที่ป่าช้า

เสาหลวงนี้จะทำจากไม้เนื้อสูงประมาณ 7 ศอก ถ้าผู้ตายเป็นผู้หญิงบนยอดเสาหลวงจะเอาผลลิและร่มไปผูกติดไว้ รอบ ๆ เสาจะนำธงไปผูกติดไว้ประมาณ 20-30 ผืน (ภาคผนวก ฅ.-7) เมื่อประกอบเสาหลวงเสร็จแล้วแขกจะชุกหลุมหน้าบ้านจำลอง ญาติพี่น้องช่วยกันกลบหลุม เสร็จแล้วญาติพี่น้องจะก้มลงกราบหน้าเสาหลวงและหน้าบ้านจำลอง 1 ครั้ง เป็นอันเสร็จพิธีศพแล้วต่างก็แยกย้ายกันกลับบ้าน สำหรับเจ้าภาพจะต้องหาวันดีซึ่งเป็นวันว่างที่ไม่ตรงกับวันตาย วันเพ็ญ และวันเก็บกระดูกของผีบรรพบุรุษ ต้องหาวันดีเพื่อเชิญผีขึ้นเรือนและจัดซื้อผู้ตายนั้นไว้ในบัญชีรายชื่อผีเรือน เรียกว่า "บับผีเรือน" เป็นอันเสร็จพิธีโดยสมบูรณ์

ถ้าผู้ตายเป็นผู้ชายการทำเสาหลวงจะแตกต่างกันไป ที่เสาหลวงจะมีผ้าแถบสีแดง ทำด้วยผ้าไหมย้อมครั้ง ยาว 5-6 วา 1 ผืน ผูกติดกับเสาหลวง (ภาคผนวก ฅ.-8) เรียกว่า "ธงกราว" (ถ้าอายุน้อย ธงกราวอาจจะลดลงมาเหลือ 3 วา) บนยอดเสาหลวงจะมีร่มและหงส์ ผูกติดอยู่ที่ลำต้นเสาหลวงจะมีไม้ปะอยู่ 11 ชิ้น ชิ้นแรกที่ติดกับพื้นไม่ต้องติดธงปล่อยทิ้งไว้เฉย ๆ ตั้งแต่ชิ้นที่ 2-11 จะเอาธงสีขาว, สีแดง, หรือสีชมพู มาผูกติดไว้ทั้งสองข้าง ข้างละประมาณ 10-20 ผืน (ธงหรือใบไม้ของศพผู้ชายจะมีทั้งหมด 20-40 ผืน)

ถ้าเป็นศพผู้ท้าวแขกที่ทำพิธีต้องเป็นผู้ท้าวด้วย แต่ในกรณีที่ไม่สามารถจะหาแขกที่เป็นผู้ท้าวได้ก็อนุโลมให้ใช้แขกที่เป็นผู้น้อยได้ แต่แขกผู้น้อยนั้นจะต้องรู้ถึงคาถาข่มและตำราบอกทางศพของผู้ท้าวที่แตกต่างไปจากผู้น้อย ในขณะที่ทำพิธีศพแขกต้องใช้ผ้าแพรสีแดงพันรอบหมวกแต่ไม่ต้องใช้ผ้าดิบสีขาวผูกเอา ผ้าดิบสีขาวผูกเอาแขกคนนั้นเป็นการรังขวัญแขกไม่ให้ไปกับผู้ตาย แต่เมื่อมาใช้ผ้าแพรสีแดงตามแบบอย่างแขกผู้ท้าวแล้วสามารถจะรังขวัญแขกได้คืออยู่แล้วจึงไม่ต้องใช้ผ้าดิบสีขาวผูกเอา

จากรายละเอียดของวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วนั้น จะเห็นได้ว่าการปฏิบัติของชาวไทยทรงดำจะต้องใช้เสื้อผ้าเพื่อเข้าร่วมพิธีใช้ใช้เสื้อสี การแต่งกายในชีวิตประจำวันใช้เสื้อไท เครื่องใช้ประกอบแต่งกายเช่น ผ้าสไบของหญิงและหญิงสูงอายุ หมวกของเด็ก การใช้ผ้ามาประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้ในการประกอบพิธี เช่น ทำธงกราวในพิธีงานศพ รวมไปถึงพิธีแต่งงานที่ฝ่ายเจ้าสาวต้องเตรียมเสื้อผ้า สิ่งของเครื่องใช้ไว้ใช้เมื่อแต่งงาน ฯลฯ การที่ชาวไทยทรงดำยังยึดถือ ยังปฏิบัติตามวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ และพิธีกรรมมาจนถึงปัจจุบัน เป็นผลให้ชาวไทยทรงดำต้องทอผ้าขึ้นใช้เองเพราะจะหา

ซื้อสำเร็จจากตลาดไม่ได้เนื่องจากเป็นเสื้อผ้า อุปกรณ์เครื่องใช้ของชนเฉพาะกลุ่มเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้กระบวนการทอดผ้าของชาวไทยทรงดำจึงต้องมีการถ่ายทอดการปฏิบัติให้ลูกหลานรุ่นต่อ ๆ มาได้มีความรู้ มีทักษะในการทอดผ้า เป็นวัฏจักรสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมการทอดผ้าของชาวไทยทรงดำนั้น ผู้วิจัยพบว่ามีสถาบันและปัจจัยที่มีส่วนช่วยส่งเสริมและกระบวนการการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอดผ้าของชาวไทยทรงดำให้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันได้ดังนี้

3. กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอดผ้า

กระบวนการทอดผ้าของชาวไทยทรงดำเป็นวัฒนธรรมหนึ่งของชาวไทยทรงดำเพราะได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาจากสมาชิกรุ่นเก่า ๆ จนถึงปัจจุบันจากการศึกษาของผู้วิจัย วิจัยพบว่า กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอดผ้ามีหลายรูปแบบที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดทางตรง และถ่ายทอดทางอ้อม สถาบันต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมต่าง ๆ รวมถึงวัฒนธรรมการทอดผ้าให้กับสมาชิกชาวไทยทรงดำ สถาบันเหล่านี้ ได้แก่

- สถาบันครอบครัว
- โรงเรียน
- กลุ่มเพื่อน
- กลุ่มอาชีพ
- กลุ่มผู้นำ
- กลุ่มกิจกรรม

3.1 สถาบันครอบครัว

การถ่ายทอดกระบวนการทอดผ้าของสถาบันครอบครัว มีบทบาทในการถ่ายทอดทั้งทางอ้อมและทางตรง กระบวนการถ่ายทอดเริ่มจากขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

การถ่ายทอดทางอ้อมโดยสถาบันครอบครัวเริ่มจากวัยเด็กจนถึงเข้าโรงเรียนโดยบุคคลในครอบครัว เช่น แม่ พี่สาว พี่น้ำ อา ในครอบครัว ช่วยกันทอดผ้าสำหรับใช้ในครอบครัว การถ่ายทอดในขั้นตอนนี้จะเป็นลักษณะของการถ่ายทอดทางอ้อม กล่าวคือ บุคคลในครอบครัวจะทำ

การทอผ้าหลังจากว่างงานภาคเกษตร หรือเวลาก่อนนอน ช่วงนี้ สมาชิกเด็ก ๆ ในครอบครัวก็จะ ได้รู้ได้เห็นการทอผ้า ขั้นตอนการทอผ้า และอาจได้ช่วยเหลือกิจกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่พอทำได้ เช่น การหยิบจับอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ใช้ในการทอผ้า ทำให้ได้รู้จักว่าอุปกรณ์ต่าง ๆ เรียกชื่อว่าอะไร ทำงานอย่างไร แต่ยังทอผ้าไม่เป็น พ่อแม่และบุคคลในครอบครัวก็ยังไม่ ได้ถ่ายทอดให้เพราะเห็นว่ายังเด็กเกินไป ประกอบกับยังไม่มี ความสนใจของเด็ก ๆ

เมื่อเด็ก ๆ เติบโตถึงวัยที่จะต้องเข้าเรียนภาคบังคับในระดับประถมแล้ว เด็ก ๆ ต้องไปเข้าโรงเรียนแต่ก็ยังได้เรียนรู้ถึงกระบวนการทอผ้าจากบุคคลในครอบครัว อยู่ในขณะที่กลับ จากโรงเรียนมาอยู่บ้าน หรือช่วงวันหยุดเรียนเสาร์-อาทิตย์ นับว่าการถ่ายทอดทางอ้อมของสถาบัน ครอบครัวไม่ได้ขาดช่วงไปในขณะที่ยังเด็ก

เมื่อเด็กเรียนจบจากโรงเรียนประถมศึกษาภาคบังคับแล้ว เด็กที่เรียนต่อในระดับ มัธยมศึกษาส่วนใหญ่จะยังคงอาศัยอยู่ในครอบครัว จึงยังคงได้รับการถ่ายทอดทางอ้อมอยู่มีบางส่วนที่ ได้ รับการถ่ายทอดทางตรง โดยบุคคลในครอบครัวจะฝึก จะสอน กระบวนการทอผ้าให้โดยใช้ช่วง เวลาตอนเย็น วันเสาร์-อาทิตย์ หรือวันหยุดภาคเรียน สำหรับเด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้วไม่ ได้เรียนต่อต้องออกมาช่วยครอบครัวประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา หรืออื่น ๆ ก็จะเป็นผู้ได้รับการ ถ่ายทอดกระบวนการทอผ้าโดยตรงเพราะถือเป็นภาระหน้าที่ที่ต้องช่วยทำต้องสืบทอดจากบุคคล ในครอบครัว เพื่อนำผ้ามาใช้กันในครอบครัวและยังถือเป็นการเรียนรู้ที่จะนำไปปฏิบัติกับครอบครัว ตนเอง เมื่อแต่งงานแยกครอบครัวออกไป จึงต้องเรียนต้องฝึกจนสามารถทอผ้าได้

ผู้ที่สืบทอดกระบวนการทอผ้าจากครอบครัวนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง ส่วนผู้ชายนั้นมี เป็นจำนวนน้อยที่เรียนรู้จนสามารถทอผ้าได้ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ชายก็ได้รับคำตอบว่า เหตุที่ผู้ ชายได้รับการถ่ายทอดน้อยเพราะเห็นว่าการทอผ้าเป็นงานของผู้หญิง ส่วนผู้ชายต้องมีหน้าที่ในการ ทำไร่ ทำนา ประกอบอาชีพอื่น ๆ ผู้ชายจะช่วยให้ได้ก็คือการปลูกฝ้าย เพื่อบริโภคฝ้ายมาใช้ในครอบครัว

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นางสุวรรณา มีน้อย แม่บ้านชาวไทยทรงดำ ตำบลหนองปรัง ผู้หนึ่ง ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดกระบวนการทอผ้าของครอบครัวชาวไทยทรงดำ สรุปได้ว่าการถ่าย ทอดการทอผ้าแก่สมาชิกในครอบครัวนั้น ไม่ถือเป็นการบังคับขึ้นอยู่กับความต้องการ การใฝ่รู้ของ สมาชิกแต่ละคนในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวเดียวกันจะได้รับการถ่ายทอดไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับ ความสนใจ เวลา ภาระหน้าที่ในครอบครัว ใครสนใจก็ได้รับการถ่ายทอดมากจนสามารถทอผ้าได้

บางคนไม่สนใจหรือมีภาระหน้าที่อื่นมากก็ไม่สามารถทอได้ แต่ลูกผู้หญิงในครอบครัวที่ไม่ได้เรียน
ต้องทอให้ได้เพราะเมื่อแต่งงานมีครอบครัวต้องทอให้ครอบครัวได้ใช้

จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ครอบครัวเป็นสถาบันที่มีบทบาทในการถ่ายทอด
กระบวนการทอผ้า แก่บุคคลในครอบครัวเป็นอย่างมาก ทั้งบทบาทโดยตรงและบทบาททางอ้อม
เริ่มตั้งแต่เยาว์วัย จนถึงเติบโตมีครอบครัวไปจะต้องเรียนรู้กระบวนการและจะเป็นผู้ถ่ายทอดให้
สมาชิกในครอบครัวของตนต่อไปในภายภาคหน้า บุคคลที่ไม่ได้รับการถ่ายทอดนั้นต่อไปก็ไม่อาจ
ถ่ายทอดให้สมาชิกรุ่นต่อ ๆ ไปได้

3.2 สถาบันในโรงเรียน

ชาวไทยทรงดำปัจจุบันได้รับการศึกษาจากสถาบันโรงเรียนในระดับประถมและสูง
กว่าประถม บทบาทของโรงเรียนระดับประถมที่มีต่อกระบวนการถ่ายทอดการทอผ้า นั้นพบว่า
ถ่ายทอดโดยตรงยังไม่มี มีเพียงการถ่ายทอดโดยทางอ้อมโดยโรงเรียนประถมทั่วไปจะกำหนด
ให้เด็กแต่งชุดไทยทรงดำแสดงกิจกรรมนักเรียนในโอกาสที่โรงเรียนมีกิจกรรมวันสำคัญต่างๆ เช่น
งานเปิดอาคารเรียน งานปิดภาคเรียน งานวันเด็ก แต่ไม่ได้มีการสอนที่เป็นการถ่ายทอดกระบวนการ
การทอผ้าให้แก่เด็กในระดับนี้ จากการให้สัมภาษณ์ของอาจารย์ท่านหนึ่งของโรงเรียนประถมศึกษา
ในตำบลหนองปรัง ได้กล่าวให้เหตุผลว่า "หลักสูตรระดับประถมมีเนื้อหาที่เป็นวิชาสามัญมากต้อง
จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรกำหนด แม้ว่าปัจจุบันหลักสูตรจะกำหนดให้เรียนวิชาชีพในท้องถิ่น
ได้มาก แต่ในทางปฏิบัติยังไม่ได้ทำกัน เนื่องจากข้อจำกัดทางวัสดุอุปกรณ์ บุคคลผู้รู้กระบวนการ
ทอผ้า ข้อจำกัดด้านเวลา รวมไปถึงความตระหนักและคุณค่าของครู-อาจารย์ในโรงเรียนด้วย"

มีสถาบันการศึกษาระดับมัธยมศึกษาแห่งหนึ่งของอำเภอเขาย้อยได้ตระหนักถึงการ
ถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ โดยอาจารย์ท่านหนึ่งซึ่งเป็นชาวไทยทรงดำ และ
ได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมมาต่าง ๆ มากมาย ได้คิดริเริ่มนำกระบวนการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ
ไปถ่ายทอดให้กับนักเรียนในระดับมัธยม เปิดสอนเป็นวิชาเลือกให้นักเรียนได้เลือกเรียนกระบวนการ
การทอผ้า นำเครื่องมือ อุปกรณ์การทอผ้ามาไว้ในโรงเรียนสอนเองบ้างหรือบางครั้งก็เชิญผู้อาวุโส
ในท้องถิ่นมาเป็นผู้ถ่ายทอดแก่นักเรียน อาจารย์ท่านนี้ให้ความเห็นกับผู้วิจัยว่า "การทอผ้าของไทย
ทรงดำน่าจะมีการสอนเพื่อถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้ปฏิบัติสืบกันไป เด็กบางคนไม่ได้รับการถ่ายทอด

จากทางบ้านมาแล้วก็จะได้รับความรู้ ความชำนาญมากขึ้นไปอีก"

นางสาวเพ็ญดา มีน้อย นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนแห่งนี้ ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า "ตนเองได้สมัครเรียนวิชาการทอผ้าพื้นเมืองที่ทางโรงเรียนเปิดหลักสูตรขึ้น ตั้งแต่ ม.1 - ม.3 จนได้ความรู้ในการทอผ้ามากขึ้น เมื่อกลับบ้านก็ได้รับการถ่ายทอดจาก แม่ พี่สาว และฝึกทอที่บ้าน จนปัจจุบันตนเองสามารถทอผ้ามาใช้ในครอบครัวได้"

เมื่อพิจารณาจากบทบาทของสถาบันโรงเรียนที่มีต่อการถ่ายทอดกระบวนการทอผ้า แล้ว อาจสรุปได้ว่าสถาบันโรงเรียนมีบทบาทในการถ่ายทอดทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่ยังคงขาดความตระหนักถึงบทบาทที่จะช่วยในการถ่ายทอดอย่างจริงจัง ยังมีทำเป็นส่วนน้อยเท่านั้น

3.3 กลุ่มเพื่อน

ชาวไทยทรงดำของอำเภอเขาย้อยมักอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ สภาพความเป็นอยู่ดังกล่าวทำให้ได้มีการพบปะร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยกันอยู่เสมอ มีการไปมาหาสู่กันได้โดยง่าย ทำให้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอยู่เสมอ รวมทั้งยังมีการพบปะกันในการออกไปประกอบอาชีพ การร่วมงานบุญ งานประเพณีต่าง ๆ เช่น การเล่นคอน การลงข่วง เมื่อได้พบปะกัน สิ่งหนึ่งที่พูดคุยถ่ายทอดกันก็คือเรื่องการแต่งกาย ผู้ที่ใส่เสื้อผ้าของไทยทรงดำก็จะพูดคุยปรึกษาแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องการทอผ้า บางคนใส่ผ้าทอลวดลายแปลกใหม่ สวยงาม ก็เอามาคุยกัน มีการชักชวนกันให้มาร่วมกันทอผ้ายามว่างจากการทำนา ทำไร่ บางคนยังทอได้ไม่ชำนาญก็จะได้รับการแนะนำ การฝึกฝนจากเพื่อน ๆ ที่มีความชำนาญมากกว่าหรือบางครั้งก็อาจได้รับการเชิญชวนให้ไปฝึกทอที่บ้านด้วยกัน ซึ่งจากการสอบถามผู้ทอผ้า พบว่า พวกเขามักจะคุยกันในเรื่องการทอผ้ากับเพื่อน ๆ ที่ทอผ้าด้วยกันเสมอ เมื่อพบกันหรือมาทอผ้าด้วยกัน มีการช่วยเหลือกัน

นอกเหนือจากการถ่ายทอดในลักษณะดังกล่าวแล้ว การแต่งกายชุดไทยทรงดำเพื่อมาร่วมงาน กิจกรรมต่าง ๆ ยังเป็นการสร้างความนิยมในกลุ่มเพื่อให้มีการแต่งชุดไทยทรงดำเข้าร่วมงาน กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อนที่ไม่ได้แต่งชุดไทยทรงดำเมื่อเห็นเพื่อนแต่งก็ทำให้ตนเองอยากแต่งชุดเหล่านั้นบ้าง ก็ต้องไปขอให้ แม่ พี่สาว ญาติ ช่วยทอและตัดเย็บให้

จากลักษณะการพบปะกันของกลุ่ม ทำให้มีการแลกเปลี่ยน แนะนำกันเกี่ยวกับการทอผ้านั้น นับได้ว่าเป็นการถ่ายทอดโดยตรงจากกลุ่มเพื่อน ยังมีผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญเป็นผู้

แนะนำ ถ่ายทอดประสบการณ์ต่อกัน นอกเหนือจากสถาบันอื่น ๆ ได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนั้นแล้ว การแต่งกายด้วยชุดไทยทรงดำเพื่อนร่วมงานพิธีกรรมต่าง ๆ ก็ยังเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการทอผ้าโดยทางอ้อมได้อีกทางหนึ่ง กล่าวคือ เป็นสิ่งกระตุ้นให้มีการสืบทอดการแต่งกายและการทอมาใช้ให้สืบทอดต่อไป

3.4 กลุ่มอาชีพ

ผู้นำอย่างเป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ เจ้าหน้าที่กรมพัฒนาชุมชน ได้ให้ความสนใจในการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ กลุ่มสนใจต่าง ๆ ขึ้นในตำบลต่าง ๆ เช่น กลุ่มเลี้ยงไก่ กลุ่มเย็บผ้า กลุ่มอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดกระบวนการทอผ้าก็ได้แก่ กลุ่มทอผ้า กลุ่มย้อมสี ซึ่งกลุ่มทอผ้า กลุ่มย้อมสีนี้จะเน้นการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ มีการจัดตั้งที่ทำการกลุ่ม นำผลงานของกลุ่มออกจัดแสดงและจำหน่ายในงานต่าง ๆ เช่น งานประจำปีของจังหวัดเพชรบุรี การถ่ายทอดภายในกลุ่มเริ่มโดย ผู้นำชุมชน หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ จัดตั้งกลุ่มขึ้น ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญ ชักชวนกันมาเป็นสมาชิกแล้วใช้เวลาที่ว่างจากการประกอบอาชีพมาร่วมกันทอผ้า ผ้าที่ได้ส่วนใหญ่เป็นการทอเพื่อนำไปใช้กันภายในครอบครัว หรือบางครั้งก็นำไปแสดงในงานต่าง ๆ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ผ้าไทยทรงดำ บางส่วนจะจำหน่ายผ้าทอให้กับผู้สนใจหรือชาวไทยทรงดำที่จะต้องใช้เสื้อผ้าในพิธีแต่ทอไม่เป็น ไม่มีเวลาทอเองก็จะสั่งซื้อจากกลุ่มอาชีพทอผ้าเหล่านี้ สมาชิกที่มีความรู้ความชำนาญเหล่านี้ จะมีการชักชวนบุคคลในชุมชนมาฝึกฝนกระบวนการทอผ้าทุกขั้นตอน และเปิดโอกาสให้ผู้สนใจเข้าร่วมฝึกฝนการทอผ้า โดยสมาชิกจะเป็นผู้แนะนำฝึกฝนอย่างใกล้ชิด ทำให้การทอผ้าของชาวไทยทรงดำสืบทอดต่อไป ภายใต้การส่งเสริมสนับสนุนของผู้นำในชุมชน และเจ้าหน้าที่รัฐ

บทบาทของกลุ่มอาชีพดังที่ได้กล่าวมานั้น เมื่อพิจารณาบทบาทในการถ่ายทอดพบว่า มีบทบาททั้งด้านการถ่ายทอดทางตรง และทางอ้อม การถ่ายทอดทางตรงก็คือการที่สมาชิกในกลุ่มอาชีพมีการชักชวนผู้สนใจมาฝึกฝนกระบวนการทอผ้าให้ เพื่อนำความรู้และประสบการณ์ไปใช้ทั้งในครอบครัวและในกลุ่มอาชีพ และจะเป็นผู้สืบทอดกับคนรุ่นต่อไปอีก ส่วนการที่มีการนำผ้าทอของกลุ่มอาชีพไปจัดแสดงจัดจำหน่ายนั้นก็นับได้ว่าเป็นการส่งเสริมการถ่ายทอดในกลุ่มอาชีพให้สืบทอดไป เป็นการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ วัฒนธรรมผ้าทอของชาวไทยทรงดำให้แพร่หลายมากขึ้น

3.5 กลุ่มผู้นำ

ผู้นำในชุมชนของชาวไทยทรงดำ ทั้งผู้นำแบบเป็นทางการและผู้นำไม่เป็นทางการ มีบทบาทในการส่งเสริมการสืบทอดกระบวนการทอดผ้าที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ ผู้นำแบบเป็นทางการจะมีบทบาทในการส่งเสริมสนับสนุน เช่น ส่งเสริมในการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ ส่งเสริมให้หน่วยงานของรัฐเข้ามามีบทบาทในการร่วมสืบทอดวัฒนธรรมในชุมชน ส่งเสริมให้มีการแต่งกายชุดไทยทรงดำเข้าร่วมในงานพิธี งานประเพณีต่าง ๆ จัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของการทอดผ้า เช่น การจัดการประกวดการแต่งกายไทยทรงดำ จัดนิทรรศการ ในตำบลหนึ่งๆ ในเดือน 5 ของแต่ละปี ชาวไทยทรงดำแต่ละตำบลจะจัดงานประเพณีไทยทรงดำขึ้น จะมีลักษณะเป็นการเล่นคอนระหว่างตำบลหลาย ๆ ตำบลมารวมกัน ในงานนี้จะมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประเพณีวัฒนธรรมของไทยทรงดำ กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นการจูงใจ ส่งเสริมให้สมาชิกชาวไทยทรงดำแต่ละคน แต่ละครอบครัว เกิดความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้วัฒนธรรมต่าง ๆ รวมทั้งวัฒนธรรมการทอดผ้าด้วย เพราะทุกคนจะต้องแต่งกายชุดไทยทรงดำ

สำหรับผู้นำไม่เป็นทางการในชุมชนจะมีบทบาทในการเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ความเชื่อต่างๆ ผู้นำกลุ่มนี้จะปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง เป็นผู้ชักชวนชี้แนะให้สมาชิกในชุมชนปฏิบัติ ผู้นำที่เป็นกลุ่มสตรีสูงอายุจะเป็นผู้มีบทบาทในการถ่ายทอดกระบวนการทอดผ้ามาก โดยตนเองต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญ แล้วถ่ายทอดให้สมาชิกในครอบครัวในชุมชน เป็นที่ปรึกษาในการถ่ายทอด การแต่งตัวในการร่วมกิจกรรม งานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนผู้นำเหล่านี้ก็แต่งตั้งตามประเพณี ชี้แนะให้สมาชิกปฏิบัติได้ถูกต้องผู้นำสตรีสูงอายุจะเป็นผู้ที่สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ไว้มาก

บทบาทของกลุ่มผู้นำในชุมชนดังกล่าว กลุ่มผู้นำแบบเป็นทางการจะมีบทบาทในด้านการส่งเสริม สนับสนุน เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นรูปแบบของการถ่ายทอดทางอ้อมนั่นเอง ส่วนผู้นำไม่เป็นทางการนั้นจะมีบทบาททั้งในด้านการส่งเสริมการถ่ายทอดทางอ้อมและการถ่ายทอดทางตรง การถ่ายทอดทางตรงก็ได้แก่ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง ส่วนการแนะนำการสอนกับสมาชิกนั้นก็เป็นการถ่ายทอดทางตรงของกลุ่มผู้นำแบบไม่เป็นทางการในชุมชนนั่นเอง

3.6 กิจกรรมในชุมชน

ชุมชนชาวไทยทรงดำมีกิจกรรมอันเป็นวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากสังคมรวมโดยทั่วไป กิจกรรมที่ส่งเสริมการถ่ายทอดกระบวนการทอดผ้าอย่างเห็นได้ชัดก็ได้แก่ งานชุมนุมชาวไทยทรงดำ เดือน 5 จากการเข้าสังเวยในงานนี้ พบว่า มีการประกวดผ้าทอ (ภาคผนวก ญ.-1) สาธิตขั้นตอนการทอผ้าตั้งแต่การกรอตัว การย้อมสี อุปกรณ์การทอ ขั้นตอนการทอ ฯลฯ

จากการสัมภาษณ์กำนันถาวร บัวชู กำนันตำบลทับคาง ซึ่งเป็นผู้นำในการจัดงานชุมนุมชาวไทยทรงดำตำบลทับคาง ได้ให้สัมภาษณ์ถึงแนวคิดในการจัดงานชุมนุมชาวไทยทรงดำว่า

"การจัดงานชุมนุมชาวไทยทรงดำนี้เป็นการสนับสนุนให้สมาชิก ชาวไทยทรงดำในตำบลต่างๆ ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิด ได้มีปฏิสัมพันธ์ทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีระหว่างชุมชน เกิดผลดีทางด้านการติดต่อสื่อสาร เด็กรุ่นใหม่จะได้เห็นการปฏิบัติทางวัฒนธรรม และเกิดทัศนคติที่ดีต่อวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวไทยทรงดำต่อไป"

นางสาวสำราญ เต็มจอม สมาชิกกลุ่มทอผ้า เป็นผู้หนึ่งที่เข้าร่วมกิจกรรมชุมนุมชาวไทยทรงดำของตำบลทับคาง ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมชุมนุมชาวไทยทรงดำ "การจัดงานไทยทรงดำที่มีผลต่อการสืบทอดวัฒนธรรม เพราะได้เข้าร่วมงาน ได้มาเห็นกิจกรรมต่าง ๆ เช่น มีการรับประทานอาหารของชาวไทยทรงดำ ได้รู้เห็นขั้นตอนการทอผ้า การแต่งตัวด้วยผ้าพื้นบ้านที่ปักลวดลายสวยงามต่าง ๆ หลากหลาย สมาชิกชาวไทยทรงดำได้ทอเก็บไว้เพื่อใส่มาในงานชุมนุมชาวไทยทรงดำในแต่ละปี ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของการทอผ้า การปักลวดลายต่าง ๆ เพื่อนำไปปฏิบัติสืบต่อกันไป"

นอกจากกิจกรรมต่าง ๆ แล้ว ยังมีกิจกรรมที่สมาชิกชาวไทยทรงดำได้เข้าร่วมกิจกรรมของทางการเช่น กิจกรรมชุมนุมแม่บ้านระดับอำเภอและระดับจังหวัด (ภาคผนวก ญ.-2) มีการส่งเสริมให้สมาชิกแม่บ้านแต่งกายด้วยชุดผ้าชาวไทยทรงดำ การร่วมพิธีรับเสด็จ การร่วมงานพิธีของหน่วยงานราชการต่าง ๆ

พิธีกรรมและการละเล่นต่างๆ ของชาวไทยทรงดำ เช่น พิธีงานศพ การแต่งกาย พิธีแต่งงาน การแต่งกายในประเพณีการลงข่วง การเล่นคอน การเล่นเรือ่น พิธี การเย็บเมื่อ

เจ็บป่วย รวมถึงการแต่งกายตามวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำ พิธีกรรมและการละเล่นต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้ร่วมพิธีหรือร่วมการละเล่นจะต้องแต่งกายด้วยเสื้อผ้าของชาวไทยทรงดำตามประเพณี หรือบางพิธีกรรมต้องมีการใช้ผ้าทำอุปกรณ์สำหรับประกอบพิธีกรรมและการละเล่นต่าง ๆ เหล่านี้ ชาวไทยทรงดำยังยึดถือและปฏิบัติพิธีกรรมและการละเล่นอย่างต่อเนื่องนี้ จะเป็นสิ่งเชื่อมโยงไปสู่กระบวนการทอดผ้าของชาวไทยทรงดำให้ต้องทอดผ้าขึ้น เพื่อใช้ในพิธีกรรมและการละเล่นเหล่านั้นด้วย บุคคลในครอบครัวจะทอดผ้าขึ้นมาใช้ในครอบครัว มีการช่วยกันทอด ผูกมัดทอให้บุตรหลาน เพื่อจะได้ทอเป็น และสามารถ ประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้ด้านต่าง ๆ ได้ ซึ่งถ้าใครแต่งกายผิดประเพณีเข้าร่วมกิจกรรมก็จะละอายใจที่แต่งกายผิดแพกจากเพื่อน ๆ

การที่ชาวไทยทรงดำยังยึดถือและปฏิบัติตามพิธีกรรม และการละเล่นสืบต่อกันมาอย่างเคร่งครัด ก็จะส่งผลไปสู่กระบวนการถ่ายทอดการทอดผ้าให้คงอยู่ควบคู่กับพิธีกรรมและการละเล่นเหล่านี้ต่อไป ซึ่งเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอดผ้าโดยทางอ้อมนั่นเอง

จากปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการสืบทอดวัฒนธรรมการทอดผ้าของชาวไทยทรงดำที่กล่าวมาแล้ว ทำให้เห็นได้ว่า มีปัจจัยหลายประการที่ส่งผลให้การถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอดผ้าสืบทอดมาถึงปัจจุบันได้ ซึ่งปัจจัยบางประการที่ส่งผลต่อการสืบทอดโดยตรง ปัจจัยบางประการก็ส่งผลต่อการสืบทอดโดยทางอ้อม อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมการทอดผ้าของชาวไทยทรงดำที่มีการเปลี่ยนแปลง จางหาย ลดน้อยไปบ้างในบางส่วน บางขั้นตอน ของการทอดผ้า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงก็มาจากปัจจัยต่าง ๆ หลายประการ